

CARLES ROS I HEBRERA

**COL·LOQUI NOU, GRACIÓS I ENTRETENGUT, ON SE REFERIXEN LES FESTES
CELEBRADES EN LA CIUTAT DE VALÈNCIA A LA PROCLAMACIÓ DE SON REI I SENYOR,
NÒSTRON FERNANDO SEXT, QUE DÉU GUARD, EN LOS DIES 19, 20 I 21 D'AGOST
DEL PRESENT ANY 1746**

EDICIÓ CRÍTICA I ESTUDI

MIQUEL M. LLOP DÍAZ-CANO

TREBALL FINAL DE CARRERA DE FILOLOGIA CATALANA

UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

GENER DE 2014

TUTORA: EULÀLIA MIRALLES JORI

CONSULTORA: ISABEL GRAÑA ZAPATA

Índex

	Pàgina
Sigles de Biblioteques	3
1. Introducció	4
2. Els col·loquis com a mitjà d'entreteniment de la societat del segle XVIII	7
2.1. El terme “col·loqui” i la seua importància en la societat del moment	7
2.2. L'innegable caràcter teatral dels col·loquis	8
2.3. La marginalitat dels col·loquis	11
2.4. Els espais escènics dels col·loquis	13
2.5. Els col·loquiers	15
2.6. Afinitats entre els col·loquis i la societat	17
3. Canvis polítics i socials en la València de Carles Ros	22
3.1. El regnat de Ferran VI	26
4. Aportacions de Carles Ros a la lingüística i literatura catalanes del segle XVIII	29
4.1. Notes biogràfiques	29
4.2. Carles Ros paremiòleg	29
4.3. Carles Ros gramàtic	30
4.4. Carles Ros i els col·loquis	34
5. <i>Col·loqui nou, graciós i entretengut, on se referixen les festes celebrades en la ciutat de València a la proclamació de son rei i senyor, nòstron Fernando Sext, que Déu guard, en los dies 19, 20 i 21 d'agost del present any 1746</i>	
Descripció dels testimonis i criteris d'edició	37
5.1. Descripció de les dues edicions i dels exemplars conservats	37
5.2. Criteris d'edició	40
5.2.1. La fixació del text	41
5.2.2. L'aparat de variants i l'anotació	44
6. Conclusions	45
7. Bibliografia	47
ANNEX. Edició crítica	51

Sigles de Biblioteques

BAB	Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona, Barcelona
BHUV	Biblioteca Històrica de la Universitat de València, València
BMVB	Biblioteca Museu Víctor Balaguer, Vilanova i la Geltrú
BNE	Biblioteca Nacional d'Espanya, Madrid
BNP	Biblioteca Nicolau Primitiu, València
BSM	Biblioteca Serrano Morales, València
BV	Biblioteca Valenciana, València

1. Introducció

Qualsevol literatura de prestigi intenta oferir al lector modern la seua tradició literària en unes condicions òptimes. A mesura que la societat evoluciona, el lector exigeix textos tractats amb criteris afins a la seua època, per això les edicions de textos literaris es revisen de temps en temps amb la finalitat que el lector modern s'identifique de la millor manera possible amb l'escriptor del passat. La literatura catalana compta amb una època considerada obscura que, per ignorada i menystinguda, ha estat sistemàticament desconeguda fins i tot entre alguns erudits. L'etiqueta de “decadent” que fins fa no molt de temps era el qualificatiu que distingia i catalogava la literatura catalana de l'Edat Moderna, no l'ha beneficiada gens.

L'objectiu principal d'aquest estudi és l'edició crítica del col·loqui de Carles Ros i Hebrera sobre la proclamació del rei Ferran VI, *Col·loqui nou, graciós i entretingut, on se referixen les festes celebrades en la ciutat de València a la proclamació de son rei i senyor, nòstron Fernando Sext, que Déu guard, en los dies 19, 20 i 21 d'agost del present any 1749*. Aquesta tasca la vam abordar, en principi, amb reserves, potser perquè nosaltres també havíem de llevar-nos de damunt tots els prejudicis sobre l'època. A més a més, ens sembla que l'edició de textos moderns pot ajudar de retruc, i molt, a una revisió del cànon literari ja sia augmentant la llista d'obres a incloure-hi o bé a modernitzar-lo. Per tant, al llarg del procés, l'editor de textos moderns ha d'aprendre que l'edició s'ha de fer des de la contemporaneïtat, com diu Feliu (2008:372), mirant cap enrere però situats en el moment present malgrat que aquesta no és una tasca senzilla. Emprendre una feina amb una perspectiva així, suposa una revisió dels coneixements històrics i culturals del moment. L'aproximació a un text en vers també suposa una construcció del discurs, l'aplicació d'una base lingüística i la certesa que l'edició ens portarà a l'enfrontament amb problemes de tipus textual i lingüístic a fi d'establir la llengua del text. És obvi que això també comporta la revisió de les grafies i el sistema ortogràfic, sempre sabedors i conscients que la grafia no és la llengua.

Al llarg del procés d'aquest treball final de carrera, hem editat el text d'acord amb les normes ortogràfiques actuals però amb restriccions, perquè la intenció última és facilitar la lectura del text alhora que hem tractat de ser respectuosos amb els trets prosòdics, morfològics, lèxics i sintàctics. També és un repte aplicar unes normes fonètiques que siguen respectuoses amb el dialecte valencià i que, al mateix temps, harmonitzen la pronúncia actual amb la del segle XVIII.

Després de solucionar els problemes textuais i de revisar la bibliografia pertinent, és

molt important, com no, entendre que el millor sistema d'anotació del text és el que Rossich i Valsalobre (2006) proposen aplicar als textos de la Literatura Moderna. Tenint això en compte, incloem l'aparat de variants al final del col·loqui, on s'acaren les variants que hem trobat als impresos existents i, si escau, es comenten. L'anotació la presentem a peu de pàgina, on hom trobarà informació sobre vocabulari, personatges mencionats en el text i aspectes socioculturals. Aquesta manera de presentar les variants ens sembla ideal per a donar al lector tota la informació necessària perquè pugui assaborir el text sense entrebancs.

L'edició d'un text modern com aquest que ens ocupa, comporta un treball metòdic que ha de passar per diverses fases. En primer lloc, cal localitzar tots els impresos diferents a més de tots els exemplars de cada imprès. Això suposa la visita a totes les biblioteques on es poden trobar els exemplars. En el nostre cas, hem hagut de posar-nos en contacte amb la Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona i la Biblioteca Museu Víctor Balaguer amb la finalitat de poder aconseguir una còpia de l'imprès de Barcelona. Per a l'imprès de València, hem hagut de visitar la Biblioteca de la Universitat de València i la Biblioteca Serrano Morales. També tinguérem que posar-nos en contacte amb la Biblioteca Valenciana i la Biblioteca Nacional d'Espanya. La visita a la Biblioteca Nicolau Primitiu, on es guarda un exemplar de *El notario Carlos Ros y Hebrera. Bio-bibliografía* de Martí Grajales (1891), fou necessària per a poder confirmar l'autoria del col·loqui sobre Ferran VI.

Tanmateix, aquest fou només el primer pas. El procés de fixació del text i l'acarament dels impresos és una petita part de les etapes d'elaboració del treball el qual comporta una tasca rellevant que inclou prendre decisions sobre l'aclariment de significat de vocables, mètrica i altres solucions textuais de tipus ortogràfic.

Així, hem decidit ubicar l'edició crítica en un annex al final de l'estudi per a no transgredir les normes de la Universitat Oberta de Catalunya sobre l'extensió de treballs finals de carrera, la qual cosa no vol dir que l'edició del col·loqui de Ros no siga l'ànima del nostre treball. A més, hem cregut convenient completar l'estudi amb un apartat on s'explica de forma detallada el concepte de col·loqui i la seua missió en la societat del moment. Distingim entre la figura del col·loquier escriptor de col·loquis, com és el cas de Ros, i la de l'actor amateur que posava en escena les peces. Intentarem posar de relleu el caràcter prototeatral dels col·loquis en l'Edat Moderna, la seua personalitat aglutinadora de la tradició literària en català, aquella que connecta la producció de l'Edat Mitjana i la de l'Edat Contemporània; comprovarem així, que el col·loqui explica la gran afició del poble al teatre que desembocarà

en la producció generalitzada de sainets en el segle XIX i XX.

Si ens centrem en el contingut del text editat, com que el tema del col·loqui de Carles Ros és la proclamació del rei Ferran VI, ens ha semblat oportú d'incloure una secció que explique la situació econòmica i social del País Valencià, l'estat de la llengua i les condicions amb què la societat valenciana va haver d'afrontar el Decret de Nova Planta, és a dir, la pèrdua dels Furs i l'aclimatació al nou règim. No hi ha cap dubte que les condicions socials i polítiques es veren reflectides unes vegades i altres condicionaren la producció d'escrits en valencià, com és el cas dels col·loquis.

Per a finalitzar, l'edició crítica va precedida d'una secció que esbossa la figura de Carles Ros i Hebrera, el qual, tot i ser notari, va dedicar gran part de la seua vida a fer apologia de la llengua. El Ros apologista féu una tasca de recopilació de parèmies important. També es va dedicar a l'elaboració de diccionaris i a l'edició de cartilles i beceroles per a infants. Com a escriptor de col·loquis, tractarem de fer entendre al lector que Ros coneixia perfectament la tècnica teatral, la qual es desprèn de la lectura dels col·loquis i la desimboltura dels seus personatges destinats a entretenir i informar el poble pla. Ros féu una aportació cabdal a la llengua catalana del moment, el nostre estudi pretén fer un reconeixement digne a la seua persona i a un gènere molt popular entre el poble valencià de llavors.

2. Els col·loquis com a mitjà d'entreteniment de la societat del segle XVIII

2.1. El terme “col·loqui” i la seua importància en la societat del moment

Sembla que tots els especialistes estan d'acord quan afirmen que el col·loqui és una composició popular, normalment en vers, encara que hi ha excepcions en prosa, que varia entre dos-cents i cinc-cents versos amb rima assonant en què rimen els versos parells i cada vers consta de set síl·labes. És una composició de tipus populista que alguns consideren típicament valenciana la qual era dissenyada per a ser recitada en públic, solia estar basada en textos anteriors o bé en successos de la vida quotidiana com ara notícies reals o propagandístiques, però sempre de to jocós i festiu.

També és innegable el caràcter prototeatral¹ d'aquestes peces, les quals podien ser interpretades per un o més actors tot i que, si el col·loqui estava pensat per a un sol actor, aquest havia de tenir unes aptituds histriòniques especials per tal d'agradar al públic. Són peces que tracten de distints aspectes de la societat i que la reflecteixen molt bé. Els col·loquis monologats feien una incidència especial en els versos del principi i del final, que normalment s'adreçaven als espectadors i buscaven la seua complicitat de la mateixa manera que ho feien, per exemple, els romanços castellans que recitaven els cecs. En un altre aspecte, la producció de col·loquis amb eixe patró prototeatral, és l'element clau per a comprendre l'eclosió de sainets que va tenir lloc a finals del segle XIX i principis del XX.

La gran quantitat de peces que ens han arribat explica l'acceptació que tenien entre les capes més baixes de la societat (Sansano 2009:12), ciutadans anònims amb un poder adquisitiu ben limitat que desitjaven que se'ls parlàs de la vida real i quotidiana en la llengua del dia a dia, volien escoltar de primera mà les alegries i les misèries que els envoltaven amb una sàtira mordaç, la sàtira política i social de forma crua i, en ocasions, amb intenció de venjança. Els col·loquis valencians no són peces poètiques aïllades sinó que s'assemblen prou als plecs solts castellans amb contingut idèntic o als entremesos mallorquins. Formaven part d'un sistema de transmissió oral col·lectiva, fet que no sols explica la gran abundància de còpies que ens han arribat sinó la quantitat de variants que podem trobar d'un mateix col·loqui. El Decret de Nova Planta (1707) va abolir l'ús del valencià i de les lleis forals, de manera que els col·loquis varen romandre com els representants de la continuïtat del català escrit en les terres valencianes i un instrument d'autoidentificació col·lectiva (Martí Mestre 1997b:654)

---

¹ Prototeatral en el sentit de peces sense pretensions amb pocs trets teatrals, que necessitaven un lloc escènic senzill, quasi inexistent.

És cert que els col·loquis mai s'han considerat unes peces literàries de gran valor estètic, sempre han estat envoltades de menyspreu en aquest sentit tot i que el seu estudi recobra força si considerem que ens ofereixen una imatge real de la societat de l'època, de la llengua dels seus protagonistes i el seu afany per la supervivència. Ens parlen d'un món real que no es troba a les obres considerades de *qualitat* i fan un retrat de la societat del moment, de la ideologia dominant, les actituds polítiques de vegades carregades d'intenció i rebel·lia contra el poder establert. Així, alguns autors han considerat els col·loquis subliteratura encara que els seus creadors saberen dur a terme una sàtira mordaç i irreverent absent en les obres de teatre oficial del segle XVIII (Sureda 1990:324).

Dins de la literatura catalana, assoleixen gran difusió en el segle XVIII i XIX però els seus antecedents cal trobar-los en la poesia satírica i realista valenciana del segle XV, el testimoni d'una vella tradició autòctona de teatre marginal i soterrat o de textos representables com ara *El Somni* de Joan Joan, *La brama dels llauradors de l'Horta de València* de Jaume Gassull, l'anònim *Col·loqui de les Dames* en el segle XV i la *Disputa de viudes i donzelles* en el segle XVI (Ferrando, 1995:30; Martí Mestre, 1996:11). Precisament en el títol del *Col·loqui de les dames* és on trobem per primera vegada el terme *col·loqui* emprat en el sentit que ens ocupa. Un altre precedent dels col·loquis el trobem en *La vesita* de Ferrandis d'Herèdia, a més de la tradició dels autos sacramentals de caràcter religiós, estesos a tot Espanya però amb la llengua autòctona com a element diferenciador (Escartí 2010:4).

De vegades se sol parlar conjuntament de col·loqui i entremès. Més avall aprofundirem en altres aspectes del col·loqui però ací convé que quede clar que la diferència bàsica entre ambdues formes teatrals rau en el fet que el col·loqui estava escrit en la llengua autòctona a més de formar part de l'oferta lúdica de distints tipus de celebracions i d'adreçar-se a un públic molt ampli, mentre que l'entremès no sempre estava escrit en llengua catalana i, bàsicament, estava dissenyat per a complementar les representacions oficials de comèdies en llocs concrets adaptats o teatres. El consumidor de l'entremès a València pertanyia a un públic més restringit amb un poder adquisitiu alt que normalment emprava el castellà per a comunicar-se (Ferrando 1995:28).

2.2. L'innegable caràcter teatral dels col·loquis

En una societat en què un gran percentatge de la població era analfabeta, és lògic pensar que els col·loquis foren concebuts per a ser recitats. També és cert que hi ha molts

col·loquis que no tenen cap indicatiu de teatralitat perquè no tenen ni personatges ni acotacions escèniques. Més avant tractarem els trets que caracteritzaven les persones que es dedicaven a recitar col·loquis, també anomenats col·loquiers. Però, en principi, cal deixar clar que fins i tot els col·loquis sense cap mena d'element teatral adquirien aquestes propietats representatives en boca d'un bon col·loquier i que aquest tipus de text es pot relacionar clarament amb altres amb més trets escènics, com el que editem de Carles Ros sobre Ferran VI. En un altre sentit, els col·loquis varen significar la continuïtat de la tradició teatral en llengua autòctona durant els segles XVII i XVIII alhora que permeteren fer de baula entre el teatre medieval i els sainets dels segles XIX i XX (Martí Mestre 1996:12-13).

Per la seua banda, Sansano (2009:11) reconeix els distints vessants que Martí Mestre i Ricard Blasco li han donat al terme col·loqui al relacionar-lo amb la literatura de *canya i cordell* o bé catalogar-lo de típicament valencià, encara que segons ell, tots aquests tipus de producció literària caldria etiquetar-los de *teatre breu*.

L'explicació d'aquesta suposada teatralitat dels col·loquis la trobem en el fet que les capes més baixes de la societat estaven totalment excloses del teatre oficial, espectacle que només comptava per a les classes benestants, entre d'altres raons pel preu, la qual cosa permeté que les classes amb menys recursos econòmics creassen els seus propis mitjans de diversió que duïen a terme en les festes de barri, les cerimònies oficials o les festes de carrer (Sureda 1990:320). Uns altres indrets on se solia fer la representació de col·loquis era en magatzems sense cap control o regulació formal. Certament, hi havia a València un teatre oficial a l'Hospital,² els directors del qual coneixien l'existència d'aquestes representacions menors, casolanes, executades per actors aficionats que només aspiraven a cobrir despeses (Sansano 2010:263-291). En essència la llengua emprada en els textos era l'element que diferenciava aquestes representacions de les de *canya i cordell* de les lletres castellanques amb el mateix tipus de contingut jocós i una tradició que s'estenia per altres països europeus de l'entorn (Martí Mestre 1997a:33).

La teatralitat dels col·loquis evolucionà de forma natural i no és d'estranyar la presència de peces amb un contingut teatral totalment construït als segles XVIII i XIX, si els comparem als d'èpoques precedents. En aquests col·loquis no falten una gran varietat d'acotacions i un augment de personatges (Martí Mestre 1997a:35). El mateix Martí Mestre

---

² El teatre oficial, reconegut per les autoritats, està reflectit en els documents del Corral de l'Olivera, és a dir, en els llibres de tresoreria *Llibre Mayor* i *Contrallibre Mayor de la Claveria*. Eren els llibres que l'administració de l'Hospital Real i General de València emprava per a la comptabilitat de les representacions de Comèdies i altres espectacles escènics (Sureda 1979:93).

afirma que el grau de teatralitat dels col·loquis fou estudiat per R. Blasco, el qual diferencia entre els col·loquis en forma de monòleg en què el col·loquier es limitava a recitar; els col·loquis en forma de diàleg on un col·loquier amb qualitats histriòniques desdoblava la seua personalitat i fingia representar dos personatges distints; i, per últim, els col·loquis realment teatrals, els quals, per la seua forma, és obvi que no podien ser recitats sinó interpretats per més de dos actors que s'ajustaven a un text prèviament dissenyat per a aquest propòsit. Aquestes últimes peces eren les que més en comú tenien amb els entremesos que es representaven en el segle XVIII i XIX no sols en català sinó també en castellà.

La fama dels col·loquis entre el públic del segle XVIII té la seua explicació en l'èxit paral·lel de les obres oficials escenificades en els teatres reconeguts.³ L'audiència de l'època estava fascinada per les representacions heroiques, aquelles en què el personatge principal era un proscrit o un aventurer i aquelles altres obres on s'exalçaven les proeses dels cavallers de la Reconquesta, les comèdies de màgia i la vida dels sants (Sureda 1979:103-109; Sureda 1990:320). Així doncs, tenim unes formes prototeatrals (en què l'heroi era un bandoler o un *pícaro*) ben arrelades en la història de la literatura catalana, que contrastaven amb les obres oficials, totes en castellà, posades en escena per companyies de teatre que tenien circuits dissenyats amb una projecció general hispànica i, per tant, poc relacionades amb els autors locals, ja que aquests no tingueren un gran protagonisme com a dramaturgs i es limitaven a l'escenificació de comèdies de bandolers o espectacles de màgia com ja hem dit suara. Però el més destacable d'aquest fenomen és que la producció de col·loquis va acabar per anivellar la producció del teatre breu del Segle d'Or espanyol.

Sansano (2010) explica que la producció de col·loquis es va mantenir viva des del 1720 fins al segon terç dels segle XIX, quan comença a decaure la producció d'aquest tipus de peces. El mateix autor es recolza en Arturo Zabala per a establir tres períodes en l'activitat teatral que vénen marcats per l'acció externa de les forces eclesiàstiques i militars del moment. L'arquebisbe Mayoral⁴ va prohibir tota activitat teatral a meitat de segle i, per tant, aquesta seria la data final de la primera etapa, que aniria des del principi del segle XVIII fins als anys 1748-50. Aquest període ve marcat pel tancament de la Casa de Comèdies que venia funcionant des del segle XVI i el posterior enderrocament de l'edifici. Un segon període aniria des d'aquests anys fins al 1779, en què les autoritats civils i militars forçarien del rei una

---

³ Això ho mostra el gran nombre d'abonats al teatre, tots ells ciutadans amb títols, nobles, jerarquia de l'església, doctors i burgesos (Sureda 1979:95). Per teatre oficial entenem aquelles representacions recolzades per les autoritats, pensades per a ser consumides per les classes benestants.

⁴ Aquest personatge queda reflectit en el col·loqui que editem més avall: Arquebisbe Andrés Mayoral 1737-1769.

autorització per a la representació de comèdies en un antic magatzem municipal conegut com la Botiga de la Balda. El mateix any de 1779 es va produir un incendi en el teatre de Saragossa que causà el tancament del teatre de València per qüestions de seguretat, ja que es tractava d'un edifici de fusta amb un risc elevat d'incendi. En aquest segon període és quan Carles Ros⁵ va escriure el col·loqui que ens ocupa. El tercer període abastaria fins al final del segle i es caracteritza per la representació d'obres en espais provisionals, mentre es procedia a la reforma de la Botiga de la Balda, la qual es tornà a inaugurar l'any 1785.

Després de les dades aportades fins ara, volem emfasitzar la connexió existent entre la modalitat prototeatral amb els corrents populars del Barroc i així recolzar la idea que la literatura catalana de l'època també seguia les tendències predominants no sols en l'Estat Espanyol, sinó també a tot Europa. Un d'aquests factors, que assenyala Sansano (2010:263-291), era la universalitat dels temes, els personatges, les situacions i els mecanismes d'hilaritat tots ells arrelats en el teatre breu del Barroc espanyol com ara les lloes o els entremesos. Entre els atractius d'aquestes representacions hi ha la identificació del poble amb els codis, els temes i les paròdies, de forma que sense aquesta connexió entre els models del Barroc no és estrany que qualsevol persona, per il·letrada que fos, no pogués seguir aquestes peces amb goig i empatia. La connexió innegable amb el teatre del Barroc cataloga aquest tipus de literatura com a literatura de frontera pel caràcter polièdric dels textos (Sansano 2009:13). Escartí (2010) va un pas més enllà i atribueix a la connexió amb la literatura del Barroc l'element propagandístic de proliferació i popularitat des de la ciutat de València als pobles i altres dominis dels territoris de parla catalana.

2.3. La marginalitat dels col·loquis

És possible que aquesta activitat prototeatral alternativa del segle XVIII s'haja vist fins ara un poc menystinguda perquè mai s'ha pensat en ella com un corrent coherent, ric, estès i regular. Una altra manera d'estudiar la marginalitat i prohibició de les peces pseudoteatral seria comprovar l'efecte que tenien sobre els espais oficials, afluència de públic i llocs alternatius (Sansano 2010). En aquesta pretesa marginalitat dels col·loquis, també ha contribuït el fet que es tractava d'un teatre exclòs de les cartelleres dels teatres reconeguts a més d'haver estat impreses en plecs difícils de conservar i identificar; tot açò ha dut a un desconeixement relatiu i, consegüentment, a la incomprensió dels plecs. La vitalitat contrasta

---

⁵ A partir de l'agost de 1746.

amb la marginalitat i la manca de pretensions típica de les classes mitjanes i baixes. Era una marginalitat que escapava del control de les autoritats, les quals prohibien aquestes representacions però les toleraven, encara que com hem vist més amunt, era també un teatre de transmissió oral que va trobar un fort recolzament en la impremta i la cartellera, les quals facilitaren la seua transmissió. No oblidem que València es caracteritzava per ser una ciutat on s'imprimien moltes obres en plec solts, estampes i romanços des de l'època de Timoneda (1518/20-1583). La combinació de la transmissió oral sumada a la influència de la impremta afavorí la difusió de les peces en qüestió que, pel fet d'estar impreses en plec, permetia la seua lectura i divulgació. Tampoc hem d'oblidar que alguns d'aquests col·loquis tenien una intenció propagandística determinada, la qual cosa suposava que la doctrina que es volia transmetre comptava amb el recolzament i suport de la part interessada que subvencionava la producció de determinades peces.

Uns altres factors que afavoriren la divulgació d'aquest tipus de literatura foren el tràfic de soldats al port de València i l'eclosió demogràfica del moment. Aquests dos elements sumats a la prohibició del català en els documents oficials, religiosos i la vinguda massiva d'autoritats de Castella, que ignoraven el valencià, marcà unes diferències majors entre les classes benestants i les baixes, bressol d'aquesta activitat teatral (Sansano 2009:16-18). No sols la llengua sinó l'adaptació als gusts del poble, la presentació de personatges amb qui identificar-se, que no tenien res a veure amb els nouvinguts de Castella, usuaris d'una llengua estranya incomprendible per a molts. El català s'emprava ací com a ingredient marginant, funcionava com una frontissa que acostava al poble i l'allunyava alhora de les classes dominants. Arran de la lectura d'aquests textos, hi trobem un llenguatge farcit d'expressions, imatges i paraules extretes de la vida quotidiana que sovint cau en la vulgaritat. Molts dels col·loquis són una invitació a l'estudi de la llengua col·loquial i de les interferències lingüístiques del castellà freqüentment deguda a la presència del teatre culte i la predicació. En altres ocasions els castellanismes són intencionats i simplement tracten de ridiculitzar ja sia les persones ignorants que el parlaven sense dominar-lo o criticar les classes que l'usaven (Ferrando 1995:33-34).

Els col·loquiers aprenien els textos de memòria i els representaven allunyats dels centres oficials per marginals, en festes populars, en els carrers o les places on es col·locava un entaulat des d'on adreçar-se al públic. En altres ocasions, s'interpretaven en recintes privats i tancats, o en la celebració de noces, com veurem a continuació. Anaven combinats d'altres

interpretacions, de música, però sempre d'esquena a les representacions oficials. Cal pensar que l'existència d'interpretacions en les cases particulars fou persistent i proliferà fins i tot després de la prohibició de l'arquebisbe Mayoral. El qualificatiu d'informalitat d'aquestes representacions s'interpreta com una activitat adreçada a la subsistència, que té una finalitat legal però duta a terme al marge d'ella, per això no consta en cap registre oficial, malgrat que era tolerada per l'autoritat (Sansano 2010:263-291). Fins i tot els col·loquis que eren recitats tenien la missió d'entretenir la massa analfabeta incapaç de llegir els plecs. El seu caràcter informal i subaltern donava peu a les improvisacions i adequació a un context donat (Martí Mestre 1997b:653-681)

La veta anomenada marginal i esquemàtica de què parlem permeté que no s'interrompés al País Valencià l'ús de la llengua autòctona entre l'Edat Mitjana i l'aparició del sàinet a finals del segle XIX, sobre el qual, sense cap mena de dubte, va influir (Martí Mestre 1990:130). I, clar, com que era una activitat marginal però tolerada, el públic podia, si volia, adquirir els plecs que contenien els col·loquis després de la recitació dels col·loquiers els quals s'encarregaven de repartir còpies entre els assistents. Hi havia altres maneres de vendre'n i comprar-ne. Alguns propietaris de comerços els posaven a la venda amb la finalitat d'augmentar els ingressos del negoci o la botiga, i finalment, hi havia els propietaris de la impremta que s'anunciaven al final del col·loqui tot indicant on la persona interessada podia adquirir-lo.⁶

2.4. Els espais escènics dels col·loquis

La historiografia literària ens ensenya que un dels trets de la subalternitat dels col·loquis era que no es representaven en llocs o teatres oficials. Per tant, donem per descomptat que els espais escènics alternatius eren una de les característiques de la manca d'oficialitat d'aquestes formes teatrals. Ara és el moment d'aprofundir un poc més en el tema i demostrar que qualsevol espai escènic irregular o atípic anava associat a la representació de col·loquis.

Hem tractat de demostrar que, en general, alguns dels espais on se solia representar el col·loqui eren magatzems particulars o llocs oberts allunyats del control de les autoritats civils i eclesiàstiques. Cal no oblidar tampoc que, en la ciutat de València, el monopoli de l'escena

---

⁶ El col·loqui que editem a l'annex, acaba amb una nota de l'impressor que explica que fou imprès a València en la impremta de *Geronimo Conejos, enfrente de San Martín*.

oficial el controlaven els administradors de l'Hospital⁷ (Sureda 1979:93; Sansano 2009:16). És evident que un teatre de subsistència totalment deslligat de l'administració de l'Hospital, sense pressupost, havia de buscar alternatives que el fessen rendible, per això els col·loquis, que no demanaven un gran espai escènic i comptaven amb un nombre reduït d'actors, generalment homes, tenien una trama senzilla que no exigia especialització escènica i podia, ensems, comportar un benefici econòmic a totes les parts involucrades. A més, eren prou breus i, en ocasions, funcionaven com a obra introductòria a una o altres peces teatrals.

El lloc per antonomàsia de les representacions era el carrer, capaç d'acollir les formes teatrals més humils i de congregar un públic variat al voltant del col·loquier. Uns altres llocs on també es podien representar col·loquis eren els hostals i les fondes. El tipus de representació s'adaptava a les característiques dels oients que podien permetre's l'estància en aquests llocs. Sansano (2010:263-291) afegeix a la llista altres indrets com els casals de confraries i els gremis, les cases particulars i altres punts de trobada en la ciutat.

L'excusa per a la posta en escena d'un col·loqui era sovint les festes populars, esdeveniments en què se solia muntar un entaulat a meitat del carrer o la plaça que es transformava en escenari improvisat o, fins i tot, des d'un balcó. Si la celebració era privada, l'espai escènic es muntava en locals tancats on es dotava els col·loquis d'un caire més íntim. Altres vegades, també es representaven col·loquis en els convents, la qual cosa ens permet d'adonar-nos que el canvi d'espai escènic anava acompanyat de modificacions en el contingut del col·loqui que l'actor recitava.⁸ Eren canvis fets de forma conscient per a una millor adaptació a la situació i a la recitació, per a allargar-los o acurtar-los si s'havien d'imprimir i així abaratir-los. Finalment, també es representaven col·loquis en les celebracions de noces acompanyats d'altres distraccions (Martí Mestre 1997a:20-21). En aquests esdeveniments, l'espai del col·loquier o recitador es reduïa al seu propi cos, al voltant del qual es formava un rogle d'espectadors en un racó de l'hostal o una casa i, si era al carrer, davall d'una porxada. La popularitat d'aquest tipus de celebració anà acompanyada d'una propagació que s'estengué des de la capital fins als pobles de l'Horta i altres indrets on normalment eren, com a la capital, espectacles que es representaven en festes locals i altres celebracions (Sansano 2009:14).

---

⁷ L'Hospital General fou el beneficiari de l'explotació de l'espectacle escènic des del segle XVI (Sureda 1990:297-298).

⁸ La interpretació de col·loquis en convents no és d'estranyar si pensem que alguns dels autors pertanyien al clergat. Ens referim, per exemple a Pere Jacint Morlà que era prevere de la Parròquia de Sant Martí, o Francesc Mulet dominicà que escrivia al gust del poble, ambdós escriptors del segle XVII (Ferrando 1995:11-12).

2.5. Els col·loquiers

Per col·loquiers cal entendre no sols la persona que representava els col·loquis, sinó també aquells que els creaven. L'autor i el recitador solien ser persones distintes en la realitat, de manera que hi havia una especialització tant per part del creador com del recitador.

Els autors de les composicions s'amagaven davall l'anonimat o es donaven a conèixer per mitjà de pseudònims. És obvi que els col·loquiers creadors, com a escriptors que eren, comptaven amb uns trets literaris que els distingien. Solien escriure altres tipus de textos als quals adaptaven l'estil i fins i tot la llengua. Carles Ros és un bon exemple de col·loquier creador. Notari de professió, comptava amb un bagatge cultural que li permetia escriure amb naturalitat. Així, Ros, que va signar alguns col·loquis amb el seu nom com el de les danses i misteris del Corpus de l'any 1759, usava les inicials del seu pseudònim per a signar-los: DLML, és a dir, *De la musa Lapera*. En altres ocasions signava davall la frase *Dictat per una musa Lapera* o *Compost per una musa Lapera*. També s'han atribuït al mateix Ros els col·loquis signats com *Doctor de secà*, tot i que aquest pseudònim no és reconegut per tots els estudiosos de l'autor (Martí Mestre 1997b:659-660). La seua destresa com a creador de col·loquis l'assaborirem en llegir la peça que presentem més avall, ens servirà com a mostra de col·loquier autor i ens permetrà entendre quina era la seua tasca.

Pel que fa al recitador, no aprofitava qualsevol persona. El recitador o actor havia de tenir una comicitat innata la qual havia de saber transmetre al text que, per se, sí contenia ingredients còmics. L'actor era sempre un home que podia compartir escena amb altres actors, no molts, i fins i tot representava papers femenins perquè l'escena no era el lloc adient per a les dames. El col·loquier sempre representava en català ja que si actuava en castellà deixava de ser col·loquier i es convertia en actor; així, la fina línia que delimitava les diferències entre col·loquier i actor era potser la llengua. La funció de recitador era típica dels cecs que es caracteritzaven per contar històries per mitjà dels romanços (Martí Mestre 1997b:659; Sansano 2009:15-16). En un principi, el col·loquier actuava sol en l'escena, però la complexitat dels col·loquis acabà exigint la presència de més d'un actor en l'entaulat d'acord amb l'evolució natural del gènere; d'aquesta manera, els monòlegs es van transformar en diàlegs teatralitzats en el segle XVI per a donar pas als col·loquis en el segle XVIII i XIX, i als sainets a finals del segle XIX i principis del XX (Ferrando 1995:29).

Un altre tret dels col·loquiers que recitaven és que solien presentar-se davant del públic com a éssers ignorants i sense refinament, per la senzilla raó que això era el que el

poble volia veure. Tanmateix, en realitat el col·loquier de qualitat havia de ser una persona amb una certa cultura i amb unes aptituds especials per a memoritzar els textos i representar-los de forma adient. Calia que tinguessen bona memòria i que sabessin llegir, una habilitat necessària tant per a aprendre el col·loqui de memòria a partir d'un text escrit com per a llegir-lo davant l'audiència. El col·loquier era un actor còmic que havia de demostrar una certa destresa per a la interpretació, la gesticulació i, fins i tot, per a cantar i ballar. Recordem que les sessions solien aglutinar distintes peces i que, en ocasions, els músics també formaven part de la funció. Si el col·loquier representava el paper de personatges diferents, havia de saber donar el to de veu i la modulació correcta a cada un d'ells: fer veu d'home o imitar la de dona si el personatge en qüestió representava una dona.

Totes aquestes qualitats acabaven per dotar el col·loquier d'una merescuda fama que li permetia passar d'aficionat a semi-professional, factor que venia acompanyat de compensacions econòmiques (Martí Mestre 1996:16-18). La caracterització del col·loquier també suposava la identificació del públic amb un malnom que el distingia de la competència i li atorgava unes qualitats distintives reconegudes per tot arreu. De vegades, els malnoms o pseudònims dels col·loquiers funcionaven com a elements literaris dins dels mateix col·loqui (Martí Mestre 1997b:681).

Quan afortunadament arribaven a actors semi-professionals, els col·loquiers eren contractats a temps parcial i comptaven amb l'admiració d'un ventall variat de població com ara els sectors menestrals de la ciutat i la població rural. La caracterització del personatge era mínima: en ocasions anava vestit com un personatge quotidià, però en altres casos portava posats uns calçotets de camal llarg o bé anava caracteritzat de forma més o menys extravagant. En altres circumstàncies, l'espai escènic es confonia amb els assistents i el col·loquier s'adreçava a ells i els feia participar de l'acció (Sansano 2009:13). El públic acabava per aprendre el col·loqui de memòria després de veure'l vàries vegades. El col·loquier deixava de ser un ciutadà més per a convertir-se en el transmissor d'una cultura autòctona i una manera d'entendre el món totalment diferent als estaments i llengua oficials.

No és, doncs, d'estranyar que hom observe una evolució en la tasca del col·loquier que va des de la simplicitat de la recitació en peces sense personatges, a la complexitat de la posta en escena de textos amb més de dos personatges. Aquesta evolució explicaria el salt del col·loquier a actor, el pas de l'amateurisme a la semi-professionalitat o professionalitat total d'actors que sabien fer riure i desenvolupar matisos interpretatius que posaven a prova

l'agilitat mental, l'agudeses, la malícia i l'empatia amb els espectadors (Sansano 2009:14). La qualitat interpretativa tenia un preu i no era fàcil reeixir en l'ofici. La capacitat de reacció era bàsica per a afrontar alguna intervenció inesperada del públic i així enfilat novament el col·loqui; o quan el col·loquier s'adonava que l'audiència es posava a xarrar perquè s'avorria i havia de pegar un toc d'atenció amb un colp d'enginy, un acudit inesperat relacionat amb el tema que s'estava desenvolupant amb la finalitat de reconduir la funció i mantenir el protagonisme. Altres tècniques que emprava el col·loquier per a conservar l'interès en l'escenari eren el conflicte casolà o el ridícul, modificar el to de veu, els jocs de paraules, els dobles sentits, les parèmies, les locucions, les xafarderies de la comunitat on es representava la funció o, fins i tot, qualsevol notícia d'actualitat capaç de causar rialla entre els assistents. La complicitat amb el públic era imprescindible si es tractava d'un col·loqui monologat. De fet, el col·loquier podia també demanar al públic el col·loqui que els abellia escoltar per tal de comptar per endavant amb la seua aprovació (Martí Mestre 1997b:657).

2.6. Afinitat entre els col·loquis i la societat del moment

L'existència i popularitat dels col·loquis es va deure a la demanda que aquesta modalitat literària va tenir no sols al País Valencià i el seu entorn, sinó a altres països europeus. L'èxit dels col·loquis fou fins i tot motiu de falsificacions en una societat valenciana, sotmesa per la força a acceptar la vinguda dels Borbons: alguns personatges dels col·loquis apareixien en textos diferents i, a vegades, defensant posicions ideològiques contràries. Són mostres de resistència cultural després de la desfeta de la batalla d'Almansa l'any 1707 en què es varen abolir els Furs.

Des de la perspectiva que dona el pas del temps, el col·loqui creat i desenvolupat al territori valencià té un innegable interès sociolingüístic per la barreja de llengües que hom troba inserides en els textos, amb la funció de marcar les posicions dels personatges en les diferents capes socials. Actuaren com una vàlvula que canalitzava la cultura i la llengua autòctones i les mantenia vives.

També tenen un valor antropològic si parem atenció a totes les referències sobre costums, commemoracions i comportaments socials de l'època: ens donen informació sobre la festa del Corpus, la canonització de Sant Vicent Ferrer, proclamacions reials, el matrimoni, els oficis, etc. Des del punt de vista historiogràfic, ens proporcionen informació detallada sobre

diversos esdeveniments històrics.⁹

L'atractiu sociològic ve de les al·lusions que els col·loquis fan a la vida social de l'època, a la festa, els costums, els conflictes amb cavallers, clergues i dones o la ironia amb què s'adreçaven als jutges i altres funcionaris.

Des del punt de vista lingüístic, és important el caràcter dialectològic dels col·loquis, especialment del dialecte apitxat parlat a la ciutat i Horta de València. En aquest sentit, ens donen informació important sobre fonètica, morfosintaxi, lèxic, modismes i onomàstica (Martí Mestre 1990:129-131; Ferrando 1995:29)

Normalment, els col·loquis se solen catalogar pel tema. El més estès entre els col·loquis és el de caire jocós i satíric, adjectius que solen aparèixer en la majoria dels títols que porten. La jocositat impregna tots els altres temes que podem trobar en els col·loquis. Era important que el públic es reflectís en els textos i reaccionàs amb una correcció ètica que de vegades apareixia explícita al final del col·loqui. En realitat, no es pot afirmar que un únic contingut siga exclusiu. Normalment hi trobem una barreja d'ingredients tot i que sempre en predomina un. Poden ser religiosos, polítics, piadosos, de crítica moral o social, informatius, etc., és a dir, tots relacionats amb la societat del moment. En un altre sentit, cal distingir entre els col·loquis purament literaris i els basats en fets reals o recents.

Si prenem, per exemple, com a referent els col·loquis que donaven fe d'esdeveniments reals o extraordinaris, podem afirmar que aquestes peces prototeatral són un vertader antecedent de la premsa pels detalls que inclouen en descriure els fets i l'explicació que donen als assistents.¹⁰

Si ens centrem en canvi en els col·loquis noticiers, cal que diferenciem entre els col·loquis que es limitaven a donar compte d'uns fets de forma socarrona, com per exemple el col·loqui de Ros en què descriu l'augment de tauletes d'aiguaders a la ciutat de València (Ros 1752:21), i aquells que foren escrits per a influir en el públic i decantar-lo en favor d'una autoritat religiosa o militar. No és d'estranyar, doncs, que alguns d'aquests col·loquis amb vocació periodística i propagandística fossen encarregats per ciutadans influents que necessitaven el recolzament i la simpatia del poble pla per tal d'assolir els interessos

---

9 Podem trobar la presència de personatges importants del moment com ara l'intendent de València Jordi Palacios de Urdáiz (1798-1801), Godoy (1769-1851), el rei Carles IV (1748-1819), el virrei de València Duc d'Arcos (1642-1645), etc.

10 Un exemple d'aquest tipus de col·loqui seria el *Raonament, que fan quatre llauradors de l'Horta de València al retor de la sua població, sobre haver vist la funció i processó del Corpus de dita ciutat, en l'any passat 1758. En lo que u d'ells li lig lo Misteri del Rei Herodes, o de la Degolla, vulgarment dit* escrit per Carles Ros i que es pot trobar a la BNE amb signatura VC/20987/2.

particulars.¹¹ Escartí i Roca (2010) remarquen el caràcter populista dels col·loquis propagandístics molt interessats a emprar un llenguatge popular. No era infreqüent observar com alguns d'aquest tipus de col·loquis eren escrits per membres del clergat, els quals adoptaven una estètica pròxima al poble (i que els convenia) diferent a l'emprada quan elaboraven obres de major qualitat i refinament en llengua castellana. Entre els temes al·lusius a notícies d'actualitat tenim els col·loquis relatius a la Revolució Francesa amb repercussions en el territori valencià, la Guerra del Francès o els destinats a fer un homenatge a la dinastia borbònica i els seus representants a València.¹² A més de les referències a personatges públics de la política i el clergat, els col·loquis noticiers també inclouen frases fetes, noms propis, transformacions literàries de topònims, antropònims i personatges clàssics.

Si aprofundim una mica més, no és difícil adornar-se que a un públic il·letrat sols se'l podia convèncer amb textos dits, per tant, les influències polítiques i religioses havien d'aplegar als oïts del poble de forma agradable, disfressats de textos populars i jocosos. En realitat, era part de la missió d'aquests poemes típics de l'època del Barroc ençà (Martí Mestre 1997b:681; Escartí i Roca 2010). La presència d'alguna temàtica ens pot fer comprendre la impopularitat que en el segle XVIII tenia entre el poble valencià l'allistament en el exèrcit, per exemple, malgrat l'existència dels col·loquis afins al règim, els quals, segur que foren la causa d'altres textos totalment contraris però que romangueren inèdits i manuscrits per por a represàlies de l'autoritat.¹³ Part de la impopularitat de l'allistament estava causada pel baix salari que suposava convertir-se en soldat, però la insistència era tal que alguns d'aquests col·loquis aparegueren impresos en el *Diario de Valencia* (Martí Mestre 1997a:60)

Hi ha, però, molts altres temes. Així, de la mateixa manera que Carles Ros aprofita la presència d'un cometa per a criticar l'actitud d'alguns ciutadans envers aquest fenomen, hi ha d'altres autors que amb humor tracten l'afició al joc i la loteria del poble valencià, o els espectacles poc instructius com les curses de toros. També hi ha col·loquis que posen sobre la taula l'existència de personatges marginals com els delinqüents o els moros i gitanos. No són

---

11 El col·loqui que Carles Ros escriu en honor al rei Ferran VI per a commemorar el seu 33è aniversari celebrat el 23 de setembre de l'any 1767 s'expressa en els següents termes: " ...perquè es sàpia que nosaltres/ sabem en lo Rei complir/" (versos 13-14) BNE, signatura R/5346 (44).

12 No falten les al·lusions a Ferran VI i la seua muller, Maria Bàrbara de Portugal o Luisa de Parma, esposa de Carles IV (Martí Mestre 1997b:665).

13 Un poema manuscrit anònim de l'època es refereix en els següents termes a la influència francesa i la presència del Borbons a Espanya: "Ai bordell de melonar/ que esta ambiciosa nació/ sens titol, dret ni raó/ vullga el món avassallar/ Açò provoca acagar/ a tot lo gènere humà/ i que el món, bé que agraviat/ està molt desenganyat/ i que hoc s'acaba ja". BV, signatura XVIII/1701 (2).

textos ofensius en el sentit estricte de la paraula perquè sempre tracten l'assumpte de forma satírica alhora que universalitzen un tema tan popular en la literatura castellana del Barroc com era el *pícaro*.

Un altre contingut recurrent és el del llaurador (*llauró* o *duricio* en els textos), personatge graciós que apareix en els col·loquis més complexos. Normalment contrasta amb un altre camperol amb més seny que equilibra la follia del graciós. De vegades, el llaurador representa les qualitats de la vida del poble i les contraposa a les qualitats de la vida en la ciutat i, en algunes ocasions, es burla del *pixavi* o *petimetre* habitant de la ciutat, fortament influenciat per la moda estrangera, principalment la de França. En altres peces, l'ofensa va en direcció contrària i l'estudiant de la ciutat es burla del llaurador per manca de refinament.

El tema de les relacions amoroses es pot tractar des de distints angles. Així, per exemple, hi ha col·loquis que tracten la gelosia, altres els triangles amorosos o bé el matrimoni. En aquest sentit, Carles Ros també féu aportacions relacionades amb el vincle entre home i dona tot explicant la dificultat econòmica del pobre per a casar-se.¹⁴ Els problemes monetaris eren la causa més freqüent de disputa entre marit i muller. A més, la institució del matrimoni estava prou desprestigiada en el segle XVIII i açò donava peu a la presència de la misogínia en els textos, tendència que es va veure reforçada per una concepció realista i desmitificada de la dona. La misogínia explícita en els escrits evidencia la persistència d'una tradició que es remunta a l'Edat Mitjana amb una gran acceptació.¹⁵

Relacionat amb el menyspreu envers la dona, tenim en els col·loquis la nova concepció de les relacions entre home i dona. L'aparició d'un tercer element com el *cortejo* dóna a la muller un aspecte més realista, allunyat de l'amor cortès i propicia els comentaris jocosos sobre les seues virtuts i defectes. Els nous costums contrasten amb la sobrietat de la tradició i, aquesta dicotomia, és a dir l'enaltiment de les qualitats tradicionals oposades als nous corrents i l'aparició de petimetres i *cortejos*, queda reflectida en els col·loquis.¹⁶

La presència d'aquests personatges marginals o fortament marcats en la literatura de canya i cordell es deu a la marcada diferència entre classes socials: les classes altes adinerades amb recursos i castellanitzades i les classes treballadores sense recursos econòmics, fidels seguidores de la tradició. L'arribada de la dinastia borbònica a Espanya va atraure ensems la

---

14 Raonament i col·loqui nou, on se reciten les fatigues i treballs que passen los casats, curts d'havers, declarant quant, i a quina etat se poden casar los pobres, que per als rics tota hora és bona. BV, signatura XVIII/1105 (27).

15 Estem pensant, per exemple, en *Lo Somni* de Bernat Metge o *L'espill* de Jaume Roig.

16 El *cortejo*, procedent d'Itàlia, s'entén ací com la relació entre un home i una dona casada a esqueses del marit, tot i que de vegades el marit era sabedor d'aquest festeig però el tolerava. Aquest ús amorós (*cicisbeo*) tenia antecedents locals a l'Espanya dels segles XVI i XVII (Martí Mestre 1997a:41).

vinguda de comerciants francesos que s'establiren en la ciutat de València acompanyats de les maneres i la moda de França. La seua missió era mantenir al dia les classes adinerades que estaven molt obertes a les novetats que venien de l'exterior. Fou una nova tendència que va marcar encara més les diferències entre classes, la qual cosa es va veure reflectida en el comportament d'una dona més independent, i un home més efeminat a la vista de la classe baixa, preocupat només per vestir-se i guarnir-se segons els nous costums. Aquests canvis ocupen un lloc destacat en els col·loquis de temàtica amorosa molt popular en el segle XVIII (Martí Mestre 1997a:41-45).

3. Canvis polítics i socials en la València de Carles Ros

Per a entendre millor els costums i el comportament de la societat valenciana que Carles Ros va tractar de reflectir en els seus escrits, es fa necessari descriure el context polític i social del moment. Una revisió de la situació ens ajudarà a emmarcar i comprendre el naixement i existència de ciutadans preocupats per la llengua autòctona i el seu desenvolupament en un context crític de la història del poble valencià. La producció de col·loquis cal ubicar-la en un context determinat, una societat valenciana condicionada per una sèrie de fets i canvis que li donaren una fesomia particular, un sistema específic en el qual cabia el tipus de literatura que estem tractant d'explicar.

Carles Ros va nàixer l'any 1703, en plena administració dels Àustria, en un regne autòcton pel que fa als seus Furs i l'aplicació de les lleis locals. És innegable que aquest context de canvi fou el marc que condicionà els escrits de Ros tant pel que fa a la seua producció apologista com literària que expliquem a l'apartat 4. El Regne de València va viure de forma dramàtica la transició del canvi de poder dels Àustria als Borbons. La població sabia que si defensava un rei de la casa d'Àustria a Madrid, aquest respectaria els Furs i les lleis locals, mentre que si la corona espanyola passava a mans dels Borbons, el nou monarca seguiria l'exemple dels reis francesos i convertiria el territori espanyol en un estat centralista que aboliria els Furs i sotmetria el Regne de València a la llei de Castella, idèntica per a tots els regnes de l'Estat.

Cada pretendent al tron tractà d'atraure un major nombre de la població al seu favor. Així, els austriacistes prometeren a les classes menestrals una transició pacífica, el respecte de les lleis autòctones i l'abolició dels privilegis de les classes dominants. Aquest fet causà que tant la cúria eclesiàstica com les classes dominants es decantaren pel Borbó, la qual cosa provocà una situació pareguda a la que es va viure en la segona Germania l'any 1693 en què el poble pla protestà enèrgicament contra els privilegis senyorials. Si a aquesta situació li afegim que Felip V va prohibir el comerç amb els països aliats i va concedir privilegis als comerciants francesos perquè s'establiren en territori valencià,¹⁷ el resultat fou que la burgesia mercantil i els menestrals es decantaren pel bàndol austriacista i els membres més influents de la noblesa i el clergat per la casa de Borbó.

Estudis posteriors han demostrat que aquesta divisió tan innocent entre els defensors dels Àustria (maulets) i els Borbó (botiflers) no fou tan senzilla com el que sembla i que cal

---

¹⁷ En el col·loqui de Ros sobre Ferran VI, que editem a l'annex, trobem una al·lusió explícita a aquest fet als versos 403-410.

analitzar-la més detalladament per tal de fer-se una idea més exacta de les posicions que prengué la societat valenciana davant el conflicte bèl·lic. Sembla que les accions populars anaven en contra de les cases dels comerciants francesos, mentre que les accions contra els botiflers, més que anar adreçades als defensors del nou règim, anaven en contra dels privilegiats (Salrach i Duran 1981:1134; Domínguez Ortiz 1989:122,158). Altres membres de la noblesa es decantaren de part de la casa de Borbó tot fugint del caràcter de revolta que va prendre el conflicte i de l'estabilitat que creien que podien trobar davall la protecció del nou ordre. A partir de la instauració del nou règim, la posició del clergat depenia de la classe social a què pertanyien i també de la ideologia estesa en els convents del seus ordes o per convenciment personal.

Per la seua banda, les classes posicionades entre els menestrals i la noblesa, recolzaven un bàndol o un altre segons el pes que tenien en les institucions forals i més concretament en els governs municipals. El problema rau en la mateixa definició de classe mitjana. Així, doncs, la noblesa sense títol se suposa que defensava les reivindicacions de l'aristocràcia terratinent. Els membres de l'administració reial, i més concretament els de l'Audiència, es posaren de part del nou rei per interessos personals, mentre que altres professionals no lligats directament amb l'administració com els metges i els advocats recolzaren el bàndol que pensaven que els podia defensar millor (Ardit et al. 1990:165; Domínguez Ortiz 1990:164).

El fet que desencadenà l'enfrontament entre els defensors de la casa d'Àustria i la de Borbó fou el desembarcament de les tropes de l'arxiduc a Altea (La Marina) el mes d'agost de l'any 1705 i la seua proclamació com a rei de València amb el títol de Carles III. La guerra es va desenvolupar de forma ràpida per la manca de defenses, fet generalitzat a tot el país, i es va decantar de part de les tropes borbòniques les quals assoliren la victòria absoluta el 25 d'abril de l'any 1707 en la batalla d'Almansa. Felip V no va esperar molt de temps a posar en marxa el seu pla de reformes de manera que el 29 de juny del mateix any, redactà un decret pel qual s'abolien els Furs valencians. Aquest decret tindria un impacte molt negatiu en la llengua autòctona la qual deixà de ser la llengua oficial al convertir-se en un dels elements disgregadors que perjudicaven la idea d'unificació global. És per això que qualsevol manifestació en llengua catalana en un context de conflicte és, a posteriori, molt important com a marca d'identitat d'un poble que es negava a perdre-la.

Felip V entenia que la mesura d'anul·lació dels Furs era un dret legítim per atacs a la corona, com ara el delictes de rebel·lió comès pel Regne de València i el d'Aragó, per faltar al

jurament de fidelitat envers el nou rei, el just dret de conquesta que els exèrcits reials havien fet d'aquests regnes rebels i el domini absolut que el nou rei posseïa sobre ells amb una autoritat intrínseca d'imposició i derogació de lleis. Finalment, el nou monarca desitjava, per motius de conveniència, la reducció del seu mandat a una única llei, la de Castella, tan lloable com qualsevol altra. L'aplicació del Decret de la Nova Planta s'estengué fins l'any 1720 (Ardit et al. 1990:169) i suposava la fi de l'ordenament jurídic i institucional històric a més d'un procés de transformacions polítiques, administratives i fiscals. La derogació dels Furs suposava la creació de la *chancilleria* valenciana en substitució de l'Audiència. Açò significava que el president passava a ocupar el rang de primera autoritat de l'antic regne en substitució de l'antic virrei, la qual cosa suposava que l'autoritat civil se sotmetia a la del *chanciller*. Era un estructura piramidal que nomenava els corregidors responsables del control de l'administració de justícia i del mateix *chanciller* en funció de la grandària de les ciutats i el nombre de veïns. El nou disseny de model de govern es va trobar amb l'oposició dels militars que solien nomenar regidors, escrivans i altres càrrecs sense que la *chancilleria* s'assabentàs (Ardit et al. 1990:176-177).

Tot i que és cert que l'abolició dels Furs fou immediata, el procés de modificació de les lleis i la situació típica de la societat valenciana fou lent. Pel Decret de 29 de juliol de 1707 les lleis autòctones quedaren derogades però es mantingueren els privilegis nobiliaris i eclesiàstics. Es va mantenir la jurisdicció senyorial, situació que va reforçar el caràcter absolutista de la nova monarquia. Per contra, l'aplicació de la nova llei fou lenta ja que la derogació de la legislació local no vingué acompanyada de disposicions detallades que establiren un sistema de desmantellament ràpid i eficaç, més bé estava marcada per la improvisació, el desordre i una administració marcial (Ardit et al. 1990:176). La intenció essencial de la Nova Planta era reestructurar tot el territori de l'Estat Espanyol amb una transformació política i administrativa dissenyada per a traure partit dels recursos allà on hi eren, però mantenint tot el poder centralitzat a Madrid, fent així una reivindicació històrica que es remuntava i simpatitzava amb les idees centralitzadores del Comte Duc d'Olivares: un rei, una llei i una moneda (Domínguez Ortiz 1989:12). Altres regnes històrics de l'Estat Espanyol com ara Navarra o el País Basc que foren fidels a la causa de Felip V, mantingueren l'autonomia, les corts i les institucions administratives. Fins i tot el dret civil, que a llarg termini fou respectat a Catalunya i el Regne d'Aragó i Mallorca, li fou negat al Regne de València (Sobrequés Vidal 1985:256). La causa d'aquesta negativa al dret civil valencià cal

cercar-la en el desinterès mostrat pels mateixos valencians en el restabliment del dret privat acompanyat per l'obstrucció dels funcionaris de la nova administració i l'assumpció de la nova situació una vegada superades les dificultats de la guerra, la castellanització del país i la feblesa de l'autonomia valenciana, menys arrelada que a altres indrets (Domínguez Ortiz 1989:21).

Analitzat amb detall el procés d'instauració del Decret de Nova Planta, podem observar que, malgrat que hi hagué un alt grau d'improvisació i que es va fer sentir més l'abolició dels antics Furs que la implantació de la nova llei de Castella, el procés d'instauració va passar per una sèrie de fases. La primera es caracteritzà per la primacia absoluta de la jurisdicció militar. La segona fase començà amb la publicació del Decret de 29 de juny de 1707 que abolia els Furs valencians i aragonesos. Amb aquest Decret es garantia i reforçava l'estatus de la noblesa amb la introducció del model municipal castellà, la qual cosa permetia una estreta col·laboració amb la corona. La tercera fase suposava la construcció dels nous òrgans de govern, de justícia, hisenda i govern municipal. Fou un procés que es va dur a terme sense ensurts, de forma natural, fenomen que va afavorir en terres valencianes un oblit ràpid de l'antiga llei i una simpatia prou generalitzada envers la corona, com així ho demostra el col·loqui de Carles Ros sobre la proclamació del rei Ferran VI objectiu del nostre estudi (Domínguez Ortiz 1990:156). Així, doncs, la situació real no era massa distinta d'aquella que es vivia en l'època dels Àustria. L'aplicació de la llei també es va ajornar perquè el rei Felip V havia d'anar al front italià i aquesta campanya era prioritària. Els cronistes no manifesten en els seus escrits una forta oposició entre austriacistes i borbònics, no sols en la capital sinó també en pobles importants del territori. Una característica que sí diferencia l'aplicació de la Nova Planta entre el Regne de València i els altres territoris de la Corona d'Aragó és que València fou un camp d'experimentació i perfeccionament d'un model que posteriorment s'aplicà a Catalunya i el Regne d'Aragó d'una manera més reflexionada i madura (Ardit et al. 1990:169). L'actitud de l'església també afavorí la imposició de la nova llei i l'abolició dels Furs. És ben conegut que, tant les autoritats eclesiàstiques com militars, procedents de les terres de Castella eren nomenades a dit. L'Arquebisbe de València, Andrés Mayoral, imposà el castellà en la redacció de tots els documents eclesiàstics durant el seu mandat¹⁸ (Sureda 1990:311).

L'ús del castellà en els documents administratius fou un dels factors de la minorització

---

18 L'Arquebisbe Mayoral ocupà el càrrec des de 1737 fins a 1769, any de la seua mort.

del català al País Valencià. No fou una conseqüència immediata de l'aplicació del Decret de Nova Planta però sí que es va veure afavorida per ella. Les autoritats es preocuparen perquè el castellà fos la llengua de l'administració en tots els pobles i ciutats i en les parròquies. Les tendències de la població, emmirallades en les classes benestants, acabaren per creure que l'ús del castellà condicionava positivament l'estatus de les famílies.

En general, la Nova Planta ha estat considerada com un comandament de Llätzer en el sentit de medicina amarga però salutífera per als regnes de la Corona d'Aragó. Tanmateix, també hi hagué alguna cosa positiva en especial en política econòmica, com ara la unificació monetària, l'eliminació de ports secs entre la Corona d'Aragó i Castella, o un nou procediment fiscal. Totes les millores es van veure afavorides per la política de pau practicada per Ferran VI que passem a detallar a continuació.

3.1. El regnat del Ferran VI

Per tal d'entendre una mica millor la disposició de Carles Ros per a celebrar la proclamació del nou rei Ferran VI, hem cregut convenient explicar un poc les circumstàncies viscudes pel poble valencià arran la desfeta de la batalla d'Almansa l'any 1707, és a dir, la ràpida assumptió de la nova situació a causa de la feblesa de la llei local, i la personalitat gaire despreocupada del valencià davant la pèrdua del dret civil que mai no va recuperar, o la castellanització progressiva de la població que es va veure accentuada a partir dels nous decrets que obligaven el clergat i l'administració a redactar qualsevol document en castellà.

El rei Ferran VI tenia un caràcter totalment distint al dels seus predecessors. Nascut el 23 de setembre de l'any 1713, fou rei d'Espanya des de l'any 1746 fins al 1759. Estava casat amb Bàrbara de Bragança, dona intel·ligent que sempre va recolzar el seu marit i l'encoratjà a què practicàs una política de neutralitat. De fet, una política així casava molt bé amb un caràcter feble, poc dotat per al govern. Quan Ferran VI va ser coronat, la situació del territori valencià ja havia tornat a la normalitat imposada pel Decret de Nova Planta. La idiosincràsia dels valencians va influir de forma positiva en la normalització i canvi de costums i lleis.¹⁹ Recordem que en aquell moment, França i Anglaterra estaven en guerra.²⁰ Les conversacions d'Aquisgrà afavoriren la fi de la guerra de successió d'Àustria i allà es prengueren decisions que afectaven Espanya tot i que no hi havia homes que la representassen (Sobrequés 1985:260-261). El rei era un gran defensor de la pau fins l'extrem de signar el tractat

---

¹⁹ Aquesta normalització és patent en el col·loqui que editem més avall. Veure els versos 381-384.

²⁰ La Guerra dels Set Anys 1756-1763.

d'Aquisgrà el 18 d'octubre de 1748, dos anys després de la seua coronació. En els moments previs a la signatura de la pau, tant França com Anglaterra temptaren Ferran VI perquè recolzàs un dels dos països, però malgrat les ofertes dels dos enemics, Espanya es mantingué neutral.²¹ Per tant, amb el caràcter tan apocat del rei i el suport que rebia de la seua muller Bàrbara, la finalitat principal del seu regnat fou la pau i la neutralitat. La manca d'ambició del monarca es va veure reflectida en el fet que va deixar el govern de la nació en mans del Marqués de la Ensenada i altres legisladors formats en el govern de son pare Felip V. La decisió de comptar amb aquests dirigents garantia l'estabilitat de la nació gràcies als dots de govern que ja havien demostrat en legislatures anteriors.

Bàsicament, el Marqués de la Ensenada va consagrar la seua intel·ligència al desenvolupament de la riquesa nacional, va estimular la indústria i l'agricultura, construï canals de reg, va protegir la cultura i continuà amb la reorganització de la hisenda i l'exèrcit, tot dotant l'estat d'un poder capaç de defensar les colònies. Aquesta etapa suposa un període de transició entre el prereformisme de la primera meitat dels segle XVIII i el reformisme del seu successor, el rei Carles III (Domínguez Ortiz 1989:182). La pau del moment es va veure afavorida pel pensament afrancesat d'Ensenada oposat a la inclinació anglòfila mostrada per José Carvajal y Lancaster, secretari d'estat d'Espanya des de 1746 fins a 1754, d'ascendència portuguesa.²² Tanmateix, les tensions dels dos estats en guerra causaren la caiguda d'Ensenada l'any 1754, tot decantant l'afinitat d'Espanya cap a Anglaterra quan Carvajal impedí que Ensenada fos nomenat secretari d'estat o d'afers estrangers (Anes 1981:360). Prèviament, Ensenada havia tractat de reconstruir la marina i fer-la comparable a la d'Anglaterra. De fet, Jorge Juan, militar al seu servei, fou enviat a Anglaterra per a estudiar les innovacions tècniques de l'armada i aplicar-les a la d'Espanya.²³

En política exterior, Ferran VI signà acords amb el papa Benet XIV i harmonitzà les relacions locals amb l'església, un poc precàries des que l'any 1709 Clement IX reconegué l'arxiduc Carles com a rei d'Espanya.

Mentrestant, al País Valencià, no hi hagué una època d'esplendor intel·lectual. Hi ha indicis d'il·lustració des de començaments de segle, tot i que es donà més bé fora de les aules

---

21 La guerra franco-britànica era una amenaça per a la pau de Ferran VI. No obstant això, el monarca mai canvià de parer ni quan els francesos van ocupar l'illa de Menorca l'any 1756 i l'oferiren a la corona espanyola amb ajuda per a reconquistar Gibraltar als anglesos, si Espanya es decidia a donar suport a França; o quan Anglaterra oferí tornar Gibraltar a canvi de fer-li costat en contra de França (Anes 1981:361).

22 Portugal defensà Anglaterra en la guerra anglo-francesa.

23 L'augment de la força de l'armada va repercutir positivament en un creixement de la indústria pesada dedicada pràcticament en exclusiva a la construcció de vaixells de guerra (Anes 1981:358-359).

com en altres indrets. A banda dels escriptors de canya i cordell i les apologies de la llengua arran l'abolició dels Furs, cal destacar la importància de matemàtics i astrònoms com ara Tomàs Vicent Tosca o el beneficiat de la catedral Baltasar Iñigo, o el catedràtic Joan Baptista Corachan. Per exemple, Tosca traçà el mapa de la ciutat de València i va construir alguns edificis, activitats totes elles allunyades de la universitat.

4. Aportacions de Carles Ros a la lingüística i literatura catalanes del segle XVIII

4.1. Notes biogràfiques

Carles Ros i Hebrera va nàixer al carrer Calatrava de València el 4 de novembre de l'any 1703 i fou batejat a la parròquia de Sant Nicolau (Martí Grajales 1891:9). En essència va ser un apologista, propagandista i apassionat de la seua llengua nadiua. L'any 1733 obtingué el títol de notari apostòlic i set anys més tard el d'escrivà reial i públic. Malgrat tenir un càrrec important, sempre estigué preocupat per la seua precària situació econòmica i potser eixe fou el motiu pel qual es dedicà a altres tasques com ara la d'escriptor o fins i tot, la d'editor (*Llibre de les dones* de Jaume Roig, 1735, i *Rondalla de Rondalles* de Lluís Galiana, 1768).

Com a escriptor, escriví en català i castellà nombrosos romanços, goigs, dècimes, sonets i col·loquis de contingut festiu i religiós a més d'un conjunt de tractats gramaticals, ortogràfics i lexicogràfics. De fet, va dedicar tota la seua vida a l'enaltiment i restauració del català encara que fou una passió que responia més a l'entusiasme que a uns coneixements sòlids o científics.

Va morir el dia 3 d'abril de l'any 1773 en la mateixa ciutat on va nàixer i fou soterrat al cementeri de la parròquia de la Santíssima Creu (Martí Grajales 1891:13; Comas 1985:232).

4.2. Carles Ros, paremiòleg

Dins el conjunt de la paremiologia catalana, Ros és un autor important perquè fou el primer compilador de refranys i unitats fraseològiques del tipus *bufar en caldo gelat/fred, a l'estiu tot lo món viu, a la lluna de València*, etc.

La seua obra *Tractat d'adages i refranys valencians* està basada en obres anteriors com ara *Refranes y modos de hablar castellanos y latinios* (Madrid, 1675) de Jerónimo Martín Caro y Cejudo, o *Refranes o proverbios en romance* de Hernan Núñez (Salamanca, 1576) d'on Ros va extreure alguns proverbis valencians i catalans i en va valencianitzar alguns de castellans. També va extreure "sentències espirituals" de l'obra *Galateo Cristiano* (Saragossa, 1698) i del volum *Quatre-cents aforismes catalans* (1636) de Joan Carles i Amat (1572-1640) publicat l'any 1718 (Barcelona) i 1796 (Cervera), d'on Ros diu que va adaptar al valencià la meitat dels refranys. A banda dels refranys originals, hom observa una tasca d'adaptació important en el seu tractat que bàsicament va consistir a canviar alguns noms per altres sinònims (pagès-llaurador), introduir algun barbarisme (algo), corregir grafies i barbarismes (iglésia-església), adequar a la pronúncia valenciana, emprar formes verbals valencianes,

substituir el pronom *hi* per altres *i*, en algunes ocasions, modificar la totalitat del refrany encara que perdia la rima. Hom creu que també va obtenir informació de l'obra *Phrases perutiles et adagia venusta* de Miquel Burguera (?-1725) d'on podria haver pres el nom de la seua obra i del *Dictionarium sev thesaurus catalano-latinum verborum ac phrasium* (1670) de Pere Torra.

A banda de les fonts per a l'elaboració del diccionari de refranys, Ros va recopilar la gran part dels *adages* de la gent del seu entorn, la qual cosa vol dir que féu una gran tasca d'investigació de camp que va combinar amb els refranys de les obres mencionades suara. És possible que la selecció d'elements de les obres que va consultar fos un poc personal i que es va cenyir a aquelles més conegudes, però el que està clar és que l'obra de Ros tingué una gran influència en autors posteriors, principalment en el *Diccionari català castellà llatí*.²⁴ Lluís Galiana, coetani de l'orde de predicadors, també féu un recull de refranys basat en el de Ros, el qual va complementar.

El *Tractat d'adages y refranys valencians* de Carles Ros és considerat l'obra base on es recolza la paremiografia catalana contemporània. És únic en el sentit que es va imprimir durant el període que va des de les edicions perdudes de *Refranys rimats* i *Refranys glossats*²⁵ de principis del segle XV fins al *Diccionari català castellà llatí* que hem anomenat més amunt. La seua exclusivitat contrasta amb la gran quantitat d'obres del mateix estil que es van publicar per a les altres llengües veïnes (Conca; Guia 2001:101-114)

4.3. Carles Ros, gramàtic

L'interès de Carles Ros per la llengua mou de les circumstàncies que l'envoltaven al segle XVIII i que tenien a veure amb el fet que el rei Felip V derogàs els Furs amb el Decret de Nova Planta i prohibís l'ús de la llengua a partir de la Batalla d'Almansa. Com ja hem assenyalat, el valencià perd una sèrie d'àmbits d'ús enfront del castellà i es manté com un element aglutinador d'una massa social que no entén la llengua que portaren els nous virreis, governadors i cúria eclesiàstica, els quals crearen un ambient de desconfiança recolzat per l'afany recaptador dels funcionaris que també venien de Castella (Martí Mestre 2010:201-227).

Entre les preocupacions de Carles Ros estava la de consolidar un sistema ortogràfic vàlid per al conjunt de la llengua que combinàs tradició i fonètica (Martí Mestre

---

²⁴ *Diccionari català-castellà-llatí-francès-italia* publicat a Barcelona l'any 1839 a la impremta Josep Torner.

²⁵ Sobre aquesta obra veure Conca, Maria; Guia, Josep (2003:53-86).

1998:101-151). La seua proposta fou bona, encara que influïda pel dialecte apitxat. Per a dur a terme aquesta reforma, només pogué comptar amb les dades extretes de la documentació antiga. Pensava que les diferències entre el castellà i el valencià eren tan minses que qualsevol tractat d'ortografia podria servir per a ambdues llengües.²⁶ Per eixa raó, la influència del castellà es deixa veure en els seus escrits. Es troba, doncs, a meitat camí entre l'etimologia i la parla viva i, en definitiva, es decanta per una ortografia mixta que es caracteritza per:

1. Una diferenciació entre *b/v*.
2. Per tradició i per a evitar homòfons manté les grafies *s*, *ss*, *c*, i *ç*, encara que no es distingisquen en apitxat.
3. Manté *qu-* d'acord amb l'etimologia.
4. Defensa l'ús de *ny* tot i que de vegades fa servir *ñ*.
5. En final de mot recomana l'ús del dígraf tradicional *-ig* amb pronúncia palatal africada sorda /tʃ/.²⁷
6. Sempre escriu el dígraf *ix* per a representar el so /ʃ/ i no amb una única *x* en posició intervocàlica.
7. Elimina el costum d'escriure *s* líquida en principi de mot.
8. Representa /λ/ en principi de mot amb el grafema *ll*, encara que quan és majúscula escriu *L*.
9. Per influència de l'apitxat, recomana els grafemes *g* i *j* per als sons /tʃ/ i /dʒ/ que l'apitxat confon.
10. Conserva el grafema *ch* en posició final /k/.
11. Fa distinció gràfica entre les /ɛ/-/e/ i /ɔ/-/o/ mitjançant un accent gràfic sobre les vocals tancades.
12. Usa l'accent gràfic per a distingir homògrafs.
13. Usa *p/b* en posició final per a distingir homòfons.

Es tracta d'una proposta ortogràfica incompleta i fragmentària que segons Martí Mestre (1998:101-151) es va veure sotmesa a la pressió del castellà sobre la llengua escrita. Aquesta reforma ortogràfica va aparéixer en un moment en què els il·lustrats tenien molt poc d'interès pel tema i, per tant, Ros no va tenir cap suport institucional ni va ésser recolzat per una tradició de teoria literària.²⁷

---

²⁶ Ros es va preocupar per l'ensenyament escolar de la llengua i va escriure unes *Beceroles valencianes* i una *Breve explicación de las cartillas valencianas* (1751). (Martí Mestre 2006: 153-196; Ros 1752:20).

²⁷ Ho reconeix el mateix Ros (1752: Introducció) quan diu que *aunque es notoria la aplicación que he tenido a la lengua valenciana desde mis primeros años, me precisa acordar a Vuestras Señorías muy ilustres que en la estación presente soy el*

Com a lexicògraf (Casanova 1990:129-182; Guardiola 2004:513-525), Ros va planificar l'enfortiment i redreçament de la llengua materna atacant de soca-rel els principis bàsics de les necessitats lexicogràfiques valencianes del moment: un diccionari de veus antigues, un altre de la llengua viva i un altre de barbarismes i dubtes. Es va limitar a descriure la realitat i mai es va decantar per una postura determinada. Simplement descriu i copia per tal de facilitar una solució dels homònims i sinònims possibles en la llengua oral i escrita. Només en algunes ocasions recomana una forma valenciana oposant-la sempre al castellà.

La confecció dels diccionaris de Carles Ros gira al voltant del català com a llengua farcida de mots monosil·làbics. Aquest fet, que té una explicació filològica,²⁸ fou una de les preocupacions del moment i era considerat com una de les característiques més importants del llemosí.²⁹

La tasca lexicogràfica de Ros es va veure plasmada en les següents obres:

1. *Breve diccionario valenciano-castellano* (1739)
2. *Diccionario valenciano-castellano* (1764)
3. *Corrección de voces* (1771)
4. *Raro diccionario valenciano-castellano, único y singular, de voces monosylabas* (Inèdit)
5. *Diccionario valenciano-castellano de voces polysylabas* (Desaparegut)

En el diccionari *Corrección de voces* presenta una obra dividida en tres parts en què intenta corregir vocables castellanitzats i suggereix la forma correcta. En la segona part, corregeix expressions i és un conjunt d'exemples i explicacions d'ús de frases tipificades que s'empren en distintes situacions de comunicació com ara les salutacions o les disculpes. En la tercera part reprèn el tema dels *adages* i presenta una llista de 109 monosíl·labs homòfons i homògrafs.

Pel que fa al *Raro diccionario*, Casanova (1990:133) explica que el va dur a terme amb la finalitat de facilitar l'ensenyament del valencià i el castellà a partir de les relacions entre lexemes equivalents. Es tracta d'un diccionari de monosíl·labs de tot tipus (noms, verbs, preposicions, etc.) on també inclou castellanismes i mots fantasma que es va inventar per a

---

único mantenedor del materno idioma, pues no se halla otro que haya dado a la estampa (en esta centuria) tantas obras en valenciano, así en prosa como en verso.

28 Es deu al fet que en el pas del llatí al català els mots bisíl·labs perden la desinença (excepte els acabats en -a) i es converteixen en monosíl·labs en català (Casanova 1990: 131-133).

29 Sobre el concepte *llemosí*, veure Ferrando, Antoni; Nicolàs, Miquel (2011:49-51).

després adaptar-los a la fesomia valenciana. Normalment, col·loca junts els mots homòfons i remet de l'un a l'altre a fi que el lector entenga les diferències entre ells. Sempre es basa en el *Diccionario de Autoridades* (1716-1739), a les definicions del qual afig les accepcions valencianes. També considera monosíl·labs les formes aglutinades.

La intenció primera de Ros fou la d'ensenyar el castellà a partir del valencià, per això gran part de les entrades del diccionari són mots dissemblants entre el valencià i el castellà, i d'homònims en valencià amb una mateixa grafia però amb distinta entonació o pronúncia o sentits diferents.

Un dels trets del *Raro diccionario* és la valencianització de castellanismes. Normalment, són bisíl·labs castellans que es transformen en monosíl·labs. Ja hem mencionat que introdueix mots inexistents en català o accepcions de mots que existeixen en català i castellà però amb definicions que només aprofiten per al castellà. En el diccionari hom pot trobar també notes fonètiques i gramaticals. Sempre parteix del castellà, motiu pel qual no sabé explicar l'existència dels pronoms *hi* i *en*. Les notes gramaticals fan referència a formes reforçades de pronoms i articles i comentaris sobre conjuncions com ara els doblats *puix-doncs*, *sots-davall*, etc.

En definitiva, és un treball que, a pesar de les seues mancances, aporta informació etnogràfica interessant sobre jocs de xiquets, receptes de cuina i, en general, la manera de viure del segle XVIII a més del vocabulari quotidià de la gent del poble.

Per la seua banda, el *Diccionario valenciano-castellano de voces polysylabas* està desaparegut hui dia però, segons Guardiola (2004:518-523) hauria augmentat el corpus del *Raro diccionario valenciano-castellano de voces monosylabas* i hauria estat una obra paral·lela a aquest, una obra complementària que hauria incrementat el corpus del vocabulari català. Segurament, Ros treballava en ambdues obres alhora i usava la mateixa tècnica. Els mots anaven inserint-se en els dos diccionaris a partir de les relacions entre ells.

Amb l'elaboració dels diccionaris, Ros ha estat considerat el primer lexicògraf modern de la llengua catalana que, juntament amb la producció de literatura popular i culta, edició de clàssics i les notes gramaticals, pretenia contraatacar els mals de la llengua. En general, el públic va acollir gratament les seues obres i en el cas dels dos diccionaris impresos, es van difondre amb gran rapidesa.

4.4. Carles Ros i els col·loquis

Carles Ros va escriure al voltant de trenta col·loquis la majoria dels quals es poden trobar, hui dia, a la Biblioteca Valenciana i la Biblioteca Nacional d'Espanya. Algunes còpies també es poden consultar a altres biblioteques, encara que s'han conservat pocs exemplars impresos. És innegable que la impremta fou un element important per a la difusió de les obres del notari valencià, ja que tots els seus col·loquis es conserven en paper imprès.

Com ja hem dit a la pàgina 18, els col·loquis se solen catalogar pel tema. Tanmateix, abans de parlar dels temes que podem trobar en les obres de Ros, ens sembla molt important catalogar-los pel grau de teatralitat que contenen. Si atenem a aquest factor, observem ràpidament que Ros va escriure col·loquis monologats i col·loquis dialogats. Tots els col·loquis es caracteritzen per tenir uns cinc-cents versos arromançats de set síl·labes amb rima assonant en els versos parells, encara que el major grau de teatralitat es troba en els que són dialogats. Ros en va escriure cinc d'aquest tipus: dos relacionats amb la festa del Corpus i dos més relacionats amb la figura del monarca Ferran VI. El cinquè, sobre l'augment de tauletes d'aiguaders pels carrers de la ciutat de València.

Quant als col·loquis sobre la festa del Corpus, el col·loqui titulat *Col·loqui entretingut on se referixen les danses, misteris i altres coses tocants a la gran festa del Corpus que es fa en València* fou imprès l'any 1734 i reimprès l'any 1759.³⁰ Conté un grau de teatralitat elevat amb quatre personatges i un total de cinc-cents quaranta-dos versos. Els versos aparellats empen la rima en *a* en vocables aguts. Un altre tret teatral del col·loqui, a banda dels personatges, és la presència d'acotacions que expliquen on estan els actors i la relació entre ells. És una peça que transmet molt bé tota la simbologia de la festa del Corpus, contada per un expert, curiosament un notari com Carles Ros.

L'altre col·loqui que també tracta de la festa del Corpus es titula *Raonament que fan quatre llauradors de l'Horta de València al retor de la sua població sobre haver vist la funció i processó del Corpus de dita ciutat en l'any passat 1758, en lo que u d'ells li llig lo misteri del Rei Herodes, o de la Degolla, vulgarment dit*.³¹ És un col·loqui un poc diferent amb un grau de teatralitat espectacular perquè inclou el misteri de la Degolla dins el mateix col·loqui. Si atenem a la part que es refereix a la festa del Corpus, té el vers típic d'aquest tipus de composició en què rimen els versos parells de set síl·labes acabats en *a* accentuada. En aquest, hi trobem cinc personatges que després d'explicar en què consisteix la festa, aprofiten l'ocasió

30 També es pot consultar una còpia d'aquest col·loqui de l'any 1772 a la BV, signatura XVIII/1687 (25).

31 Aquest col·loqui es pot consultar a la BNE, signatures VC/20987 i DL/524177.

per a incloure el misteri de la Degolla on Ros conta la visita dels Reis Mags a Jesús una vegada havien passat per la cort d'Herodes. Estem davant d'una peça teatral dins d'una altra amb característiques pròpies i més complexitat. En principi, el misteri de la Degolla conté 17 personatges diferents que empren versos de set síl·labes amb rima consonant, ordenats en quartetes i un total de més de huit-cents versos tot el conjunt. Sense dubte, l'obra més complexa escrita per Carles Ros, una peça teatral curta de gran volada. Al contrari que el col·loqui anterior, aquest no conté acotacions probablement per la seua popularitat, a excepció del moment en què s'anuncia el cant d'un àngel, que necessita una posta en escena més complexa. En qualsevol cas, la major presència d'acotacions no vol dir un major grau de teatralitat encara que aquest aspecte pot ajudar a la seua catalogació.

Els altres dos col·loquis dialogats tenen relació amb la figura del rei Ferran VI. Ambdós foren publicats l'any 1746. Un d'ells explica les celebracions que es feren a València per a commemorar el 33è aniversari del monarca.³² Conté quatre personatges (Roc, Blai, Pau i Lluç) i el mateix tipus de metre i rima que els anteriors, excepte que en aquest cas la rima és en *i*. Té un total de quatre-cents cinquanta versos. L'altre col·loqui dialogat sobre el mateix monarca és el que editem en el present treball i celebra la proclamació del rei Ferran. També inclou quatre personatges, més de quatre-cents cinquanta versos i una dècima al final, però sense acotacions.

El col·loqui sobre les tauletes d'aiguaders,³³ publicat l'any 1749, no es troba en cap biblioteca segons Ribelles Comín (1939:453) però apareix llistat com a obra de Ros en *Qualidades y blasones de la lengua valenciana* (1752:21) per primera vegada. Segons aquesta referència, el col·loqui tenia quatre personatges anomenats Gori, Quito, Nelo i Retor.

Els altres col·loquis de Ros són tots monologats, per tant, tenen un grau de teatralitat inferior però exigeixen del col·loquier unes dots histriòniques especials per a desplegar la personalitat dels personatges continguts en el text i donar-los versemblança. Quasi tots els col·loquis monologats subratllen el fet de ser graciosos, nous i entretinguts.³⁴ Normalment, en el títol expliquen que es van compondre per a passar-ho bé en temps de *carnestoltes* tot i que

---

32 El col·loqui en qüestió s'intitula *Col·loqui entretengut que entre quatre llauradors veïns dels quatre quartells de l'Horta de València, cascú del seu, s'ha disposat per a la celebració dels felius 33 anys, que ditxosament complix lo dia 23 de Setembre del corrent 1746 nòstron rei i senyor monarca don Fernando Seixt, que Déu guard en sa major grandea*. BNE, signatura R/5346 (44).

33 *Col·loqui graciós i entretengut sobre haver-se posat en València tantes tauletes d'aiguaders per carrers i places d'ella, en l'any 1749*.

34 *Paper graciós, discursiu, enfàtic, al·lusiu i sentencios per a desfressar-se de llaurador a les Carnistoltes*. BV, signatura XVIII/1105 (21). *Col·loqui nou d'un llaurador que tenia sempre gran fam, en què se va comptant els passos que li han passat, i el desafiú que tingué en un Castellano, que tenia fama de menjador*, BV, signatura XVIII/1105 (13).

el contingut temàtic és molt variat i dibuixa un quadre que descriu a la perfecció la societat del moment amb els seus punts forts i febles. Així, trobem en ells la figura del llaurador que unes vegades s'enfronta al pixaví o habitant de la ciutat de València, i altres explica les vicissituds que ha de passar per tal de conquerir l'amor d'una dama de la ciutat, tema al qual ja ens hem referit quan explicàvem la relació entre els col·loquis i la societat valenciana del moment. També explica les formes que el llaurador té de guanyar-se el pa, unes vegades amb la venda de fem, altres vegades portant el blat al molí, o parlant del resultat de la campanya de la cria del cuc de seda.

Un altre tema que podem trobar en els col·loquis de Ros és la relació que hi ha entre el poder adquisitiu d'una parella i la possibilitat de casar-se més o menys vells. Hi ha propostes de matrimoni a dames de la ciutat i, en general, observacions sobre el festeig entre home i dona abans les noces. Els diners no només estan relacionats amb la possibilitat de casament sinó també amb el cost de la vida i el sacrifici que alguns han de fer per tal de sobreviure.

La resta de col·loquis són estampes costumistes que pretenen la diversió del públic abans de la Quaresma. En aquests col·loquis podem trobar explicacions sobre com posar el tabac a la mà abans d'enrotllar un cigarret, la cria del cuc de seda, les curses de toros, converses entre animals com la tortuga i el rat penat i fins i tot la reacció del poble davant d'un cometa i les explicacions que es desprenen d'aquest fenomen. En definitiva, un repertori variat que ens mostra l'enginy de Ros, la seua destresa amb la llengua i el coneixement que tenia del poble i els seus anhels.

5. Col·loqui nou, graciós i entretengut, on se referixen les festes celebrades en la ciutat de València a la proclamació de son rei i senyor, nòstron Fernando Sext, que Déu guard, en los dies 19, 20 i 21 d'agost del present any 1746

Descripció dels testimonis i criteris d'edició

5.1. Descripció de les dues edicions i dels exemplars conservats

Partint de la informació que ens dóna Ribelles Comín (1939:455-456), el col·loqui fou imprès en dues ocasions, una a València i l'altra a Barcelona. L'edició de València (v) aparegué en la impremta *Gerónimo Conejos* i la de Barcelona (b) en la impremta de *Joseph Altès*. Es conserven exemplars de les dues edicions, de les quals, la que per data i ubicació pogué ser controlada per l'autor és la de València. Ros ja reconegué la seua autoria en un annex a l'obra *Qualidades i blasones de la lengua valenciana* publicada l'any 1752 (pàg. 21).

El fet que el col·loqui aparega sense signar desconcerta un poc al principi si tenim en compte que l'únic autor que fa referència a l'annex i el seu contingut és Barberà (1905:19-24). Martí Grajales ja l'inclou en la seua *Bio-bibliografia de Carles Ros*³⁵ sense explicar per quin motiu la considera obra del notari. Ribelles Comín, recolzant-se en Martí Grajales, afirma que el nostre col·loqui al·ludeix a una celebració que en realitat va ocórrer l'any 1745, encara que la data que apareix en el text mostra que fou l'any següent; certament, no es pot tractar d'un error perquè el rei Ferran VI fou coronat l'any 1746 i no l'anterior (Domínguez Ortiz 1989:182-188). Després de revisar el llibre de Martí Grajales (1891:32), constatem que és un llibre amb algunes errades d'impremta, la qual cosa ens indica que aquest canvi d'any podria ser una d'elles perquè la data de la proclamació i publicació del col·loqui apareix en el títol. A més, Martí Grajales (1987:224) afirma que Ros va escriure tres peces l'any 1746: el col·loqui sobre la proclamació del rei Ferran VI, un altre col·loqui que recorda el 33è aniversari del rei³⁶ i, finalment, un col·loqui sobre la cria dels cucs de seda,³⁷ els dos últims signats amb el sinònim *De la Musa Lapera* que Ros feia servir en algunes ocasions. Pel que fa al col·loqui que editem, Martí Grajales explica que hi havia un exemplar a la Biblioteca del Palau Arquebisbal de València i el descriu com un plec en format quartilla amb huit pàgines sense

---

35 Seguisc la informació aportada per Ribelles Comín.

36 *Col·loqui entretengut que entre quatre llauradors veïns dels quatre quartells de l'Horta de València, cascú del seu, s'ha disposat per a la celebració dels felius 33 anys que ditxosament complix lo dia 20 de setembre del corrent 1746 nòstron rei i senyor monarca Don Fernando Seixt, que Déu guard en sa major grandea.* BNE, signatura R/5346 (44).

37 *Romanç graciós i entretengut, on se reciten los xascos i pèrdua que els llauradors han tengut en lo present any 1746 per haver simplement desconfiat de l'anyada de seda i no avivar la llavor dels cucs acostumada, per a què els servixca d'escarment i altra volta esmenen lo que han errat.* BNE, signatura R/5346 (8).

numerar, de les quals l'última està en blanc, descripció que s'ajusta perfectament als exemplars que descrivim més avall. José María Puig (1883:94) també inclou aquest col·loqui entre les obres de Ros com a peça rellevant en poesia que es va escriure en el segle XVIII.

Hem trobat quatre testimonis de l'edició valenciana: Biblioteca Serrano Morales (BSM), Biblioteca Valenciana (BV), Biblioteca Històrica de la Universitat de València (BHUV) i la Biblioteca Nacional d'Espanya (BNE). De l'edició de Barcelona, n'hem trobat dos: Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona (BAB) i Biblioteca Museu Víctor Balaguer (BMVB). El format de les dues edicions és el mateix. El col·loqui està imprès en quartilles a doble cara i dues columnes per cara. A diferència de l'edició valenciana que mostra una creu abans del títol, la barcelonina inclou un gravat xilogràfic a la portada amb frisos i caplletra ornada que es troba col·locat entre el títol i la presentació dels personatges.³⁸ Ambdues edicions acaben amb una dècima en castellà que lloa la persona del rei i amb un peu d'impremta que assenyala la ciutat de procedència de l'edició, a més del propietari de la impremta que l'edità i la seua ubicació dins la ciutat. Aquests col·loquis, que originàriament s'imprimien en plecs solts, es relligaven formant volums facticis agrupats per temàtica generalment i així és com ens han arribat als nostres dies.

Pel que va a l'exemplar de la Biblioteca Serrano Morales, forma part d'un recull de plecs tots relacionats amb la vida de Ferran VI i la seua esposa Bàrbara de Bragança. Tots els poemes d'aquest recull estan escrits en castellà a excepció dels plecs 16 i 17. El col·loqui que ara ens ocupa es correspon amb la signatura A-3 43(16), amb una extensió de 4 quartilles a dues cares. El volum que inclou el nostre col·loqui ha estat intítulat *Fernando 6 Verso*. Està relligat en pergamí i el seu estat de conservació és regular. Alguns dels plecs estan guillotinat de forma poc acurada la qual cosa ha causat que algunes primeres línies del marge superior i inferior hagen desaparegut. El tom està ple de taques i el cosit de l'enquadernació s'ha desfet tot permetent que es deslliguen alguns dels plecs. Tot i això, el pergamí no té dany d'insectes.

També hi ha un altre exemplar de la mateixa edició a la Biblioteca Valenciana mitjançant una còpia digitalitzada que es correspon amb la signatura XVIII/1687(13), la qual hem consultat per internet.³⁹ El catàleg en línia ha manllevat tota la informació sobre el col·loqui de Martí Grajales (Volum I, pàgina 224). Està enquadrada en holandesa i, segons la

---

38 Ribelles Comín (1939:455) explica que el gravat “representa a tres labradors y al cura de un pueblo de Valencia en ademán de hablar”.

39 http://bivaldi.gva.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=1005688

informació al nostre abast, prové de la Biblioteca Carreres on la signatura genèrica XVIII/1687 era VA-2C-34. La seua conservació és regular perquè presenta taques d'humitat per les vores que li fan perdre consistència.

La tercera còpia de l'edició valenciana la trobem al fons de la Biblioteca Històrica de la Universitat de València. L'antiga signatura Var. 400 (16) d'aquesta biblioteca, s'ha actualitzat a BH Var. 400 (16). El col·loqui forma part d'un volum relligat amb títol *Proclam. De Valencia y otros pueblos Vol. I*. Enquadernat en pergamí format quartilla, és un volum factici de manuscrits i impresos de distinta índole, tant en valencià com en castellà i fins i tot llatí. Prové de la biblioteca de Francisco Borrull i conté plecs que van del dos al dinou. El tom es conserva en bon estat, no conté evidència d'insectes, amb el cosit en condicions immillorables.

Per últim, la quarta còpia del mateix imprès la podem trobar a la Biblioteca Nacional d'Espanya i es correspon amb la signatura R/5346(68), en un volum que consta de 68 peces diferents. Està enquadernat en holandesa i va pertànyer al musicòleg i compositor Francisco Asenjo Barbieri. Com en els casos anteriors, la identificació de l'autor es fa a partir de Martí Grajales. Segons el catàleg de la BNE, la referència precisa és Martí Grajales (Volum II, nº 56).⁴⁰ L'estat de conservació del tom és bo i no necessita ninguna intervenció.

L'edició de Barcelona (b) difereix un poc de la de València. També ve en quartilles a doble cara i és el text alternatiu a l'edició de València. N'hi ha dos exemplars, un a la Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona i l'altre a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer. Fou imprès a Barcelona, a la impremta de Joseph Altès, sense data. Segons Ribelles Comín (1939:456), el primer exemplar a què hem fet referència prové de la Biblioteca Amer i, com ja hem dit, es troba al fons bibliotecari de l'Ateneu de Barcelona amb signatura God 151 (25). El text està sense datar i Ribelles creu que és de mitjans del segle XVIII. El col·loqui està inclòs en un volum factici enquadernat en pergamí sobre cobertes de cartró el qual, per les seues característiques, es pot datar en el darrer terç del segle XVIII o primeries del segle XIX, d'acord amb la comprovació feta pels experts de la mateixa Biblioteca de l'Ateneu. Al lloc del volum trobem el títol *DeFestas Miscelànes I*, sense cap referència a la seua procedència o els antics propietaris. Els fulls presenten algunes taques d'òxid i d'humitat. El mateix volum conté un total de 47 obres en castellà (42), català (4) i llatí (1). La gran quantitat de plecs relligats ha

---

40 Aquesta informació sobre la procedència del text es contradiu amb la subministrada per la Biblioteca Valenciana que apareix més amunt. Hem pogut comprovar que la referència que la BV fa a l'obra de Martí Grajales és correcta. La de Madrid no s'ajusta a l'edició al nostre abast, per tant, pensem que o bé es tracta d'un error o bé, la BNE ha fet servir una edició distinta del llibre de Martí Grajales.

causat el deteriorament del cosit dels plecs. En general, el tom es troba en bones condicions. L'única referència a la procedència del col·loqui és la que menciona Ribelles Comín (1939:456) que ja hem anotat més amunt.

L'altre exemplar de la mateixa edició es pot trobar a la Biblioteca Museu Víctor Balaguer davall la signatura 2 "B" XVIII/406. És la sisena peça d'un conjunt de 22 plecs dedicats majoritàriament a la figura del rei Ferran VI i la seua esposa Bàrbara de Bragança. Està relligat a la col·lecció factícia *Fiestas y varios (núm. 3)*, en què el nostre col·loqui és l'única peça en català del conjunt. És difícil saber la filiació d'aquest imprès ja que la Biblioteca Museu Víctor Balaguer no ens ha sabut donar cap indici del seu origen. El volum està enquadernat en pergami, format quartilla de 20 centímetres amb òxid i forats de paràsits. Amb certesa és la còpia més deteriorada de totes dues manifestacions, fins a l'extrem que hi ha parts en què el text no es pot llegir a causa de les barrines dels cucs.

En qualsevol cas i a la vista de les versions i les còpies d'aquest text que tenim al nostre abast, podem resumir el conjunt d'edicions i exemplars d'aquesta manera:

Imprès de València (v)	Signatura	Imprès de Barcelona (b)	Signatura
BSM	A3/43(16)	BAB	G0d151/25
BV	XVIII/1687(13)	BMVB	2 "B" XVIII/406
BNE	R/5346(68)		
BHUV	BH Var. 400(16)		

5.2 Criteris d'edició

Al llarg de tot el procés d'edició crítica del col·loqui de Ros, sempre hem tingut present el concepte de Literatura Moderna que volem que romanga: una literatura alliberada dels prejudicis estètics i els altres factors mencionats per Rossich (1997:129). Així, segons Rossich, l'Edat Moderna sempre s'havia considerat una època poc creativa entre d'altres factors per la tendència generalitzada a reduir el territori de producció literària a Catalunya. El reduccionisme lingüístic ha portat molts filòlegs a centrar-se en punts de comparació desfavorables per als autors moderns, principalment el concepte biaixat que compara la producció literària en català a la del castellà de forma sistemàtica, alhora que l'estudi es limita a una anàlisi en què el resultat de la decadència cultural gira únicament entorn a la literatura de creació, o es rebaixa el valor literari dels autors per una sèrie de prejudicis estètics. En realitat, la tendència del filòleg modern és exaltar el fenomen de la hibridació i la genuïtat

en les obres literàries d'aquest període. Per això, si prenem aquests textos des d'una perspectiva més àmplia, acabarem per entendre els autors i les seues obres de forma positiva, sense complexos.

5.2.1. La fixació del text

La reconsideració i recatalogació dels textos literaris de l'Edat Moderna, passa per una revisió i una nova proposta més atrevida de les edicions, despullades dels prejudicis mencionats suara. La nostra edició del *Col·loqui nou, graciós i entretingut on se referixen les festes celebrades en la ciutat de València a la proclamació de son rei i senyor nôstron Fernando Sext, que Déu guard, en los dies 19, 20 i 21 d'agost del present any 1746*, conté els principis d'edició proposats per Rossich i Valsalobre (2006:25-36) i que també recullen Miralles i Valsalobre (2013), els quals pretenen respectar al màxim el text original tot permetent que un lector de cultura mitjana no trobe la lectura del col·loqui entrebancada per un grapat de notes que li aporten poc, o una edició que distorsione tant el text original que li impedisca fer-se una idea de la concepció originària de l'autor.

Per tant, hem partit de Rossich i Valsalobre quant als criteris d'edició que seguirem i ens hem fixat especialment en aquells que fan referència als textos escrits en vers. Així el principal objectiu de la nostra edició crítica ha estat un respecte escrupolós a la fonètica, la mètrica i la morfosintaxi. En essència, anem a aplicar a l'edició del col·loqui el sistema de regularització de grafies que va un pas més enllà del sistema diplomáticointerpretatiu emprat en els textos d'*Els Nostres Clàssics* que es caracteritza d'alguna manera per entrebancar la lectura a l'aplicar-s'hi de forma global, sense distinció d'èpoques i, per tant, dóna una imatge distorsionada del text modern (Miralles i Valsalobre 2013:164).

Pel que fa al sistema vocàlic, hem corregit qualsevol mostra d'apitxament en el text (*giular* > *xiular*). Com que es tracta d'una obra escrita en una variant del català occidental, hem tractat de respectar la fonètica típica, però hem normalitzat tots aquells vocables amb una variació vocàlica quasi nul·la i que, a més, passaria desapercebuda en català oriental per tractar-se de les vocals *a-e* i *o-u* en posició àtona, que queden neutralitzades. Ens referim, per exemple a vocables com *estandard* > *estendard*, *desamparats* > *desemparats*, *cumplit* > *complit*, *maravella* > *meravella*. Els noms propis amb idèntics trets també s'han normalitzat per les mateixes raons. Alguns dels noms propis que apareixen en el text són *Aloy* > *Eloi*, *Catarina* > *Caterina o Agostí* > *Agustí*. No hem normalitzat altres vocables com *ceremònia*

(en comptes de *cerimònia*) o *desparant* (en comptes de *disparant*) perquè entenem que es tracta d'una pronunciació que no es pot ni confondre ni neutralitzar (com en els casos anteriors). En general, hem ajustat el sistema vocàlic a la normativa moderna sempre que ha estat possible com en els casos de *y* (*rey* > *rei*, *reynant* > *reinant*).

Quant al sistema consonàntic, hem respectat les elisions de *d* intervocàlica com en *paraís* (*paradis*) o també la pronúncia valenciana /z/ en vocables com *algasara* (*gatzara*). En altres casos hem hagut de restituir *h* en aquells vocables que per etimologia es necessita com en les formes del verb *haver* (*am* > *ham*, *aver* > *haver*) o ometent-la en altres vocables on etimològicament és inacceptable (*hon* > *on*). Pel que fa a les altres consonants, hem normalitzat l'ús de *b/v*, *g/j/tg*, (*monjes* > *monges*, *gojem* > *gogem*, *cortinaje* > *cortinatge*) tanmateix, hem respectat la simplificació *ct* > *t* en vocables com *retor* (*rector*), *vítor* (*víctor*) o *vitorejar* (*victorejar*) perquè és un tret idiosincràtic del text que Ros empra de forma sistemàtica fins i tot en altres col·loquis, on podem llegir *letor* (*lector*) o *dotor* (*doctor*).⁴¹ L'ús de la grafia *x* també s'ha normalitzat en vocables com *esplicar* > *explicar* o *escusat* > *excusat*. En els casos de les consonants oclusives (*p/b*, *t/d*) en posició final de mot que es converteixen en arxifonema, hem respectat la normativa: *guart* > *guard*, *quietut* > *quietud*, *esguart* > *esguard*. En cas de trobar-se en meitat de mot, l'hem respectada (*espartenyer*). Per últim, també hem normalitzat l'ús de *ny*, *s*, *ç* i *ss* d'acord amb la normativa a més de les formes *jo/ja* o les variants d'*arbre* com *arbolejar* > *arborejar* i *altre* com *vosatres* > *vosaltres*, totes elles recomanades per Rossich (2006:33).

Hem adaptat els elements suprasegmentals a la normativa encara que en alguns casos el còmput sil·làbic d'alguns versos no s'ajusta a l'accent del mot (*tant per a lo que és terrené*, v. 425).⁴² Així, doncs, hem accentuat mots esdrúixols com *València* (Va-lèn-ci-a) i similars, malgrat que en el vers on apareixen són plans (Va-lèn-cia). L'apòstrof l'hem ajustat a la norma sempre que ha estat possible, ens referim tant a l'article determinat, el pronom personal, les formes febles aglutinades (*se'ls*) o la preposició *de*, per posar alguns casos. Per exemple, si prenem el vers 139 (*vull dir en galons de or*), no podem apostrofar *d'or* perquè l'autor no fa la sinalefa i s'han de comptar com a dues síl·labes per a tenir-ne un total de set. En general, s'han respectat els casos esparsos d'accentuació típica valenciana com en el cas de *vosté* i el seu

---

41 La negreta és nostra: *Col·loqui nou molt curiós i entretengut per a lo desfrés de les Carnistoltes, en què un llaurador ab tota política explica sèriament a una dama el seu amor, i la demana per muller en grans tèrmens i cortesia. Compost per un insigne llaurador; **dotor** de secà, **letor** jubilat d'agricultura, mestre d'esclafar terrosos, veador de màrgens, ellet de tandes, comissari de la palla de faves, gran menjador d'albudeques, tocador de bandúrria, i la millor mà per a empeltar els arbres.* BV, signatura XVIII/1105 (22)

42 Aquest mot apareix accentuat en els dos impresos, tot i que si comptem les síl·labes del vers hauria de ser un mot pla.

plural *vostés*. També s'ha normalitzat l'ús de majúscules i minúscules d'acord amb la normativa actual, alhora que s'han eliminat les abreviatures i les grafies llatinitzants (*Christià*).

Pel que fa a la morfosintaxi, s'han respectat rigorosament totes les formes verbals per ser genuïnes, fins i tot les velaritzacions (*dorga* > *dorma*) o les formes típiques valencianes del present d'indicatiu (*assente*) i subjuntiu (*vixca*). S'ha respectat en tot moment la voluntat que l'autor fa de l'ús arbitrari de la preposició *amb* que en el text pren les formes *ab* o *en* com es pot comprovar en el vers 137 en què llegim: *ab los sombreros dorats*, mentre que en els versos 269-270 tenim: *Los carnisers duien bous / en los cuernos platejats*. Com s'observa, la mateixa preposició va seguida del mateix article però pren una forma distinta. Els castellanismes amb tradició literària s'han regularitzat a la forma acceptada (*hassanya*), els altres s'han deixat com els ha ofert l'autor (*trunfo*). Un altre tret que s'ha respectat és la fricativització típica valenciana en vocables com *eixecutar* (*executar*) o *eixorbitant* (*exorbitant*), formes recomanades pels autors consultats per tractar-se d'un tret característic valencià.

Cenyint-nos a les propostes fetes per Miralles i Valsalobre (2013), l'aparat crític, conformat per l'aparat de variants i errors, compara les variants que presenten l'imprès de València (v), que és el que prenem com a referent, i l'acarem amb l'imprès de Barcelona (b), fet, segons ens sembla, a partir del de València i una mica posterior com hem vist suara. Hi ha una sèrie de detalls que ens fan decantar-nos pel text imprès a València. Un d'ells és que, a banda de ser anterior al de Barcelona, conté menys errors tipogràfics com ho mostren els versos 106 (*ausents* / *ausent*) o 221 (*portuguesa* / *portugesa*) per citar alguns exemples.⁴³ A més, tot i que l'imprès valencià no està ni datat ni signat per l'autor, el contingut s'ajusta a la variant apitxada de València d'una forma més acurada. Açò ho demostra el fet que l'imprès de Barcelona imita el de València en les formes verbals típiques valencianes, les quals només traeix de forma esporàdica com en el vers 442 (*dorga* / *dorme*) o bé quan tracta de corregir les simplificacions *ct* > *t* (1 *retor* / *rector*) que hem explicat més amunt. Uns altres exemples que justificarien aquesta decisió seria el fet de l'ús de sufixos *-ea* en comptes de *-esa* (184 *riquea* / *riqueza*) o fins i tot la caiguda de *d* intervocàlica en *paraís* (21). En qualsevol cas, les diferències entre els dos impresos són esparses.

---

43 Altres versos amb errors serien els següents: 146, 272, 378.

5.2.2. L'aparat de variants i l'anotació

En l'edició crítica que presentem, separem l'aparat crític, al final del text editat, i l'anotació que es pot llegir a peu de pàgina. La separació de l'aparat crític per una banda i l'anotació per una altra, té la finalitat d'oferir un text més atractiu per al lector el qual podrà decidir si es decanta per una lectura lleugera amb aclariments sobre el text o bé fer una reconstrucció dels testimonis. L'aparat crític inclou totes les variants gràfiques i errors dels dos impresos existents. Totes les variants, incloses les grafies, van sempre acompanyades del vers en què apareixen i, per norma general, en primer lloc presentem sempre la proposta de l'imprès de València, seguida d'un claudàtor i a continuació la de l'imprès de Barcelona, excepte en els casos en què entenem que la lectura del segon imprès és la correcta. Per exemple, al vers 133 l'imprès de València menciona *seda*, mentre que el de Barcelona canvia el mot per *sedas*. Com en aquest cas l'opció d'autor ha de ser la de l'imprès de València presentem la variació d'aquesta manera: *seda*] *sedas*. Tanmateix, al vers 181, l'imprès de València escriu *possà*, amb ensordiment d's a causa de l'apitxament, mentre que l'imprès de Barcelona corregeix la forma apitxada per *posà*. Com que la forma amb /z/ és la pronunciació correcta, en l'aparat de variants hem presentat aquesta modificació al text que prenem com a referent i la presentem com: *posà* b] *possà* v. En els casos en què s'ha detectat que ambdós impresos contenen un error, com és el cas del vers 205, presentem en primer lloc la correcció de l'editor i darrere del claudàtor l'opció que ve en els impresos: *205 col·locar*] *colocat* v b.

L'aparat de variants recull totes les variants del text ja siguen variants de pronunciació (178 *reyne*] *regne*), errors tipogràfics (99 *peixcadors*] *paixcadors*), abreviatures (289 *Fernandos*] *Ferna[n]dos*), variants dialectals (184 *riquea*] *riquesa*; 442 *dorga*] *dorme*) o formes llatinitzants (413 *cristians* b] *christians* v).

Les notes a peu de pàgina inclouen totes les notes de comprensió al text. Aquestes notes són de distint tipus, per la qual cosa tracten d'ajudar el lector amb informació de tipus lingüístic, cultural i històric.

6. Conclusions

L'objectiu més important d'aquest treball final de carrera ha estat l'actualització i revisió del col·loqui sobre la proclamació del rei Ferran VI de l'autor valencià Carles Ros per mitjà de la seua edició crítica. L'edició crítica d'aquesta peça de teatre catalana de l'Edat Moderna ha estat duta a terme amb la intenció de deixar patent que la literatura d'una llengua moderna i viva s'ha d'anar adaptant als temps i s'ha de fer arribar als consumidors de forma adequada. A més, una tasca d'aquest tipus comporta el propòsit d'ennobrir un gènere molt popular a l'època i un reconeixement també als seus creadors.

Des del punt de vista retrospectiu, l'edició de textos moderns suposa un exercici de recerca i anàlisi prou complet. En el nostre cas, com que es tractava d'un text poètic, vàrem haver de fer una revisió del metre, comprovar que s'ajustava a la tradició catalana i més concretament a la del col·loqui sense oblidar-nos de confirmar que la destresa de l'autor es mantenia estable al llarg de tot el text. Aquesta rutina ens va mostrar totes les irregularitats, les quals vàrem haver d'explicar.

El vocabulari d'una llengua canvia al llarg del temps. La nostra missió consistí a revisar el vocabulari del col·loqui, donar una explicació als termes més foscs i a les referències intertextuals. Els castellanismes els vàrem tractar no com un element pejoratiu sinó com un tret habitual en la llengua literària del moment. Cal fer entendre al lector modern que els vocables castellans formaven part de la tradició i la pràctica literària d'aquell temps alhora que configuraven la llengua d'una faisó que s'adaptava al seny poble valencià del segle XVIII.

Des del punt de vista lingüístic, l'edició del col·loqui ha suposat una revisió de la morfologia i la sintaxi del text. Més que fixar-nos en l'estat de la llengua hem vist els mecanismes que el poeta emprà per a fer casar el metre amb la rima tot i que, de vegades, s'havia de sacrificar l'asèpsia o pulcritud de la llengua antiga per a complaure un públic amb uns coneixements limitats, oferir-la com un espill on el poble es mirava i s'identificava. Totes aquestes qüestions s'han fet adaptant el text a una ortografia moderna però sense trair la fonètica ni la idiosincràsia del text.

Quant als elements extratextuals, la localització dels impresos va suposar un repte gens menyspreable. Fou necessària una recerca bibliogràfica exhaustiva que ens va dur a visitar totes les biblioteques de la ciutat de València (Biblioteca Valenciana, Biblioteca Nicolau Primitiu, Biblioteca de la Universitat de València i Biblioteca Serrano Morales) a més

de totes les altres biblioteques on es poden trobar manifestacions del col·loqui com ara la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, la Biblioteca de l'Ateneu de Barcelona o la Biblioteca Nacional d'Espanya. Aquesta tasca de recerca va confirmar l'existència de dos impresos diferents del col·loqui i de diversos exemplars.

L'altre repte fou comprovar que un text no signat realment pertanyia a en Carles Ros. Aquesta manca de signatura en els impresos ens va obligar a fer una revisió prou intensa de la bibliografia sobre Ros amb la finalitat d'esbrinar que tot i que el text està sense signar, veritablement pertany a Ros com ho mostra l'annex al seu llibre *Qualidades y blasones de la lengua valenciana* de l'any 1752, el qual inclou les obres escrites pel notari valencià fins a eixe moment. El col·loqui sobre la proclamació del rei Ferran és una d'elles.

Per tant, una vegada solucionats tots els interrogants relatius a l'obra i el seu autor i presentada l'edició crítica, vàrem creure necessari explicar per una banda la missió dels col·loquis a l'època, com es produïen i quina finalitat tenien, qui els escrivia i quins temes tractaven, un aspecte que ocupa la primera part del treball que presentem. Aquests interrogants ens varen deixar clar que els col·loquis tingueren el privilegi de mantenir la llengua autòctona viva malgrat la pressió del castellà i les classes dirigents que l'empraven. Potser un dels elements més destacables d'aquesta modalitat de literatura de canya i cordell és la seua càrrega teatral, la facilitat dels col·loquiars per a desenvolupar personatges que es movien per l'escena de forma natural. Eren obres creades a esquenes de les autoritats que es limitaven a tolerar-les perquè tenien un element subversiu minso, uns continguts jocosos amb la finalitat de distraure el poble pla que no podia permetre's el preu de les entrades a obres de cartellera.

Finalment, no podíem presentar una edició d'un col·loqui sobre la proclamació del rei Ferran sense aportar unes quantes dades sobre la seua figura, l'època i la situació del poble valencià en aquell moment. Voldríem concloure assenyalant que caldria mantenir una línia d'investigació que permetés la revisió de la literatura de canya i cordell i donàs com a fruit edicions actualitzades pensades per al lector modern. Aquesta línia de recerca suposaria la familiarització del públic actual amb aquest tipus de textos i donaria a conèixer gran part de peces de la Literatura Moderna.

7. Bibliografia

Obres de consulta

- COMAS, ANTONI (1985). *Història de la literatura catalana* (Vol. V). Barcelona: Ariel, pàg. 232-241.
- COMAS, ANTONI (1985). *Història de la literatura catalana* (Vol. VI). Barcelona: Ariel, pàg. 399-414.
- Diccionari català-valencià-balear: <http://dcvb.iecat.net>
- Diccionario de la Real Academia de la Lengua Española: <http://www.rae.es/rae.html>
- VALOR, ENRIC (1989). *La flexió verbal*. València: Papers bàsics 3i4.

Bibliografia sobre els fets històrics

- ANES, GONZALO (1981). *Historia de España. El antiguo régimen: Los Borbones* (Vol. IV). Madrid: Ediciones Alfaguara.
- ARDIT, MANUEL ET AL. (1990). *Història del País Valencià. L'època borbònica fins a la crisi de l'antic règim* (Vol. IV). Barcelona: Edicions 62.
- BRISSET MARTÍN. DEMETRIO E (2001). "Fiestas hispanas de moros y cristianos. Historia y significados". *Gazeta de antropología*, nº 17, article 3 ISSN 0214-7564.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, ANTONIO (ED) (1989). *Historia de España. El reformismo borbónico (1700-1789)* (Vol VII). Barcelona: Planeta
- SALRACH, JOSEP MARIA; DURAN, EULÀLIA (1981). *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714* (Vol. II). Barcelona: Edhasa.
- SOBREQUÉS VIDAL, SANTIAGO (1985). *Hispania. Síntesis de historia de España*. Barcelona: Vicens Vives.
- UTRILLA SORIA, PEDRO IGNACIO (2008). "El pensamiento de Duns Escoto en la cultura de su tiempo". *Revista teológica limense*, nº 3, pàg. 323-354.
- VIRUELA MARTÍNEZ, RAFAEL (1993). "Difusió de la pesca del bou en el litoral valencià (segles XVIII i XIX)". *Cuadernos de geografía*, nº 53, pàg. 145-161.

Bibliografia sobre les obres de Carles Ros

- BARBERÀ, FAUSTINO (1905). *Conferencias sobre bio-bibliografía de Carlos Ros I*. València: Imprenta de Francisco Vives Mora.
- CASANOVA, EMILI (1990-1991). "El Raro diccionario valenciano-castellano, único y singular

- de voces monosylabas de Carles Ros (1770)". *Llengua & Literatura*, 4, pàg. 129-182.
- CONCA, MARIA; GUIA, JOSEP (2001). "Els orígens de la paremiografia catalana contemporània". *Caplletra*, 31 (tardor), pàg. 101-114
  - CONCA, MARIA; GUIA, JOSEP (2003). "A Poetic Game of Proverbs. Study and Annotated Edition of *Refranys Rimats*, a Xvth Century Catalan Literary Work". *Catalan Review*, 17, pàg. 53-86.
  - FERRANDO FRANCÈS, ANTONI; NICOLÀS AMORÓS, MIQUEL (2011). "La consciència lingüística". *Història de la llengua catalana II*. Barcelona: UOC, Mòdul III, pàg. 49-51.
  - GUARDIOLA I SAVALL, MARIA ISABEL (2004). "Estudi i Introducció". *El diccionario valenciano-castellano, único y singular de voces monosylabas*. Alacant: Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, pàg. 513-525.
  - MARTÍ GRAJALES, FRANCISCO (1891). *El notario Carlos Ros y Hebrera. Bio-bibliografía*. València: Imprenta de Francisco Vives Mora.
  - MARTÍ GRAJALES, FRANCISCO (1987). *Ensayo de una bibliografía valenciana del siglo XVIII* (2 volums). València: Diputació de València.
  - MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (1998). "L'ortografia al segle XVIII als País Valencià. Entre la tradició i la innovació. Les propostes de Joan Baptista Escorigüela". *Llengua & Literatura*, 9, pàg. 101-151.
  - MARTÍNEZ CONTRERAS, JORGE (2004). «Introducción a proyectos fraseológicos en el siglo XVIII». *Res Diachronicae Virtual 3, Estudios sobre el siglo XVIII*.
  - MOLL BENEJAM, ANTONI LLUÍS (2002). "La rondalla de rondalles (1767) de Lluís de Galiana: idees literàries i estructures narratives". Projecte BFF2002-04197-C03-03 del Ministeri de Ciència i tecnologia: Universitat de Barcelona, pàg. 461-474.
  - PUIG TORRALVA, JOSÉ M^a; MARTÍ GRAJALES, FRANCISCO (1883). *Estudio histórico-crítico de los poetas valencianos de los siglos XVI, XVII y XVIII*. València: Imprenta de la viuda de Ayoldi.
  - RIBELLES COMÍN, JOSÉ (1939). *Bibliografía de la lengua valenciana* (Vol. III). Madrid.
  - ROS HEBRERA, CARLOS (1752). *Qualidades y blasones de la lengua valenciana*. València: Joseph Estevan Dolz.
  - XIMENO, VICENTE (1749). *Escritores del Reyno de Valencia* (Vol. II). València, pàg. 291-292.

Bibliografia sobre els col·loquis

- ESCARTÍ, VICENT JOSEP; ROCA, RAFAEL (2010). "El clérigo valenciano Vicent Manuel Branchart

contra Napoleón. Ideologia, literatura y lengua”. *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine. De 1808 au temps présent*. [online], 6, Printemps.

- FERRANDO FRANCÉS, ANTONI (1995). *Pere Jacint Morlà. Poesies i col·loquis*. València: Edicions Alfons el Magnànim.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (1990). “Un col·loqui valencià del segle XVII”. *Caplletra: revista internacional de filologia*, 9, ISSN 0214-8188, pàg. 129-145.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (1996). *Col·loquis eròtico-burlescos dels segle XVIII*. València: Edicions Alfons el Magnànim.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (1997a). *Literatura de canya i cordell al País Valencià. Els col·loquis de temàtica jocosa i satírica. Edició i estudi lingüístic*. València: Denes Editorial.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (1997b). “Pseudònims i tècniques interpretatives dels col·loquiers valencians dels segles XVIII i XIX i altres reflexions sobre l'onomàstica dels col·loquis”. *Actes del IV Col·loqui d'Onomàstica valenciana. XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. València: Denes, pàg. 653-681.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (2004a). "Els col·loquis valencians". *Escriptors valencians de l'edat moderna*. València: Comunicació gràfica, Acadèmia valenciana de la llengua, pàg. 193-211.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (2004b). "Paper graciós, discursiu, emfàtic, alusiu i sentenciós per a desfressar-se de llaurador a les Carnistoltes". *Escriptors valencians de l'edat moderna*. València: Comunicació gràfica, Acadèmia valenciana de la llengua, pàg. 350-351.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (2006). "Un col·loqui poc conegut de Carles Ros". *Zeitschrift für Katalanistik*, 19, ISSN 0932-2221, pàg. 153–196.

- MARTÍ MESTRE, JOAQUIM (2010). "La llengua catalana en terres valencianes al segle XVIII. Resistència, estudi i conreu". *Zeitschrift für Katalanistik*, 23, ISSN 0932-2221, pàg. 201–227.

- SANSANO, GABRIEL (2009). *Un cabàs de rialles. Entremesos i col·loquis dramàtics valencians del segle XVIII*. Valls: Cossetània Edicions.

- TRES, JOAN; CLARASÓ, MONTSERRAT (1999). “Un altre col·loqui valencià del segle XVII: 'El col·loqui entre el doctor Chancleta y un orat o loco de l'Hospital'”. *Els Marges*, 63, pàg. 39-57.

Bibliografia sobre l'edició de textos

- FELIU, FRANCESC (2008). “Problemes en l'edició de textos catalans de l'edat moderna”. *Anuari Verdguer*, 16, pàg. 353-375.

- MIRALLES, EULÀLIA; VALSALOBRE, PEP (2013). "L'edició de textos catalans moderns". Dins V.

- Martínez Gil ed., *Models i criteris de l'edició de textos*. Barcelona: UOC, p. 247-305.
- ROSSICH, ALBERT (1997). “És vàlid avui el concepte de decadència de la cultura catalana a l'època moderna? Es pot identificar Decadència amb castellanització?”. Dins *Manuscrits*, 15, pàg. 127-134.
  - ROSSIC, ALBERT; VALSALOBRE, PEP (2006). *Poesia catalana del barroc. Antologia*. Bellcaire d'Empordà: Vitel·la.
  - VILADAMOR, ANTONI (2007). *Història general de Catalunya*, a cura d'Eulàlia Miralles. Barcelona: Fundació Noguera (2 vol.), pàg. 194-199.

Bibliografia sobre les formes teatrals

- SANSANO, GABRIEL (2010). “Formes de teatre breu al País Valencià en el segle XVIII”. *Del Cincents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana*. Dins Miralles, Eulàlia ed. Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, pàg. 263-291.
- SUREDA, FRANÇOIS (1979). “Teatro y público en Valencia durante la Guerra de Sucesión”. *Qüestions valencianes*. València: Del Cénia al Segura, pàg. 93-122.
- SUREDA, FRANÇOIS (1990). “Literatura i societat”. *Història del País Valencià. L'època borbònica fins a la crisi de l'Antic Règim* (Vol. IV). Barcelona: Edicions 62, pàg. 297-326.

Fonts documentals

Imprès de València (v)

- ROS I HEBRERA, CARLES (1746). *Coloqui Nou, Gracios, y entretengut, hon se referixen les Festes celebrades en la Ciutat de Valencia, à la Proclamació de sòn Rey, y Senyor, nostron Fernando Sext, que Dèu guart, en los dies 19. 20. y 21. Dagost del present any 1746*. En Valencia, en la Imprenta de Geronimo Conejos, enfrente de San Martin. Se hallará en el Mercado, junto a la Puerta nueva.

Imprès de Barcelona (b)

- ROS I HEBRERA, CARLES (SENSE DATA). *Coloqui Nou, Gracios, y entretengut, hon se referixen les Festes celebrades en la Ciutat de Valencia, à la Proclamació de sòn Rey, y Senyor, nostron Fernando Sext, que Dèu guart, en los dies 19. 20. y 21. Dagost del present any 1746*. En Barcelona en la imprenta de Joseph Altes. En lo carrer de la Llibreteria.

ANNEX. Edició crítica

Col·loqui nou, graciós i entretingut, on se referixen les festes celebrades en la ciutat de València a la proclamació de son rei i senyor, nòstron Fernando Sext, que Déu guard, en los dies 19, 20 i 21 d'agost del present any 1746

PERSONES

Cento   *Batiano*   *Gori*   *Retor*

Cento, Batiano i Gori són tres llauradors de cert poblet que han vengut a València a veure la funció nomenada i, havent-se'n tornat al poble, li referixen al retor, en sa casa, les festes, llumenàries i processó de gràcies d'aquest modo.

<i>Los tres.</i> Senyor retor, bona nit, siga vosté ben trobat.	1
<i>Ret.</i> I vosaltres ben venguts. Aneu-se prest assentant i no em gasteu compliments perquè en mi són excusats. Posau-se les munteretes i m'anireu relatant la funció d'aquestes festes puix crec hauran segut grans.	5 10
<i>Los tres.</i> Doncs en sa bona llicència obeïm, i ens oirà,	

Títol: *nòstron*: Forma antiga del possessiu *nostre* (DCVB).

Acotació: *llumenària*: Variant dialectal de *lluminària*, referent al conjunt de llums o il·luminació d'una ciutat (DCVB).

Acotació: *modo*: “manera”, forma totalment genuïna segons el DCVB. No apareix com a forma catalana en el DIEC2 però sí al diccionari de l'AVL. També la trobem en altres llocs del col·loqui com en els versos 151 i 238.

7 muntereta: Capell d'ales amples que s'usava entre els segles XVII i XIX (DCVB). Si la festa de proclamació fou a l'agost, quan es reuneixen els personatges era probablement al capvespre i a causa de la baixada de temperatures, el rector recomana als llauradors que s'abriguen abans de començar a contar l'esdeveniment.

que és cert que tota València
estava feta un xiular.

Ret. Los valencians són molt dòcils, 15
afables i cortesans,
i en obsequi de son rei
sempre en garbo s'han portat.

Cento. Si vosté, senyor retor, 20
a València hagués anat
diria: açò és paraís?
O, què hi ha en esta ciutat?
Tres dies hagué de festes
que en un buf se n'han passat.

Bat. Tres dies? Jo dic són sis 25
perquè nits no n'ham notat,
que els de València han sabut,
en tanta llum que han posat
(per les portes, per finestres,
per balcons, reixes, terrats, 30
per les parets, per teulades,
per torres i campanars)
fer que nit no pareguera
i tot fos de dia clar,
que el sol al ple del migjorn 35
no sol tanta llum donar,
com lo que ser nit devia
puix tot era claritat.

---

14 *estava feta un xiular*: Pel context s'entén que la ciutat estava perfectament engalanada per a celebrar la festa de la proclamació.

18 *garbo*: "esveltesa" de figura i gràcia de moviments (DCVB).

23 *hagué*: Sistemàticament, l'autor omet el pronom *hi* del verb *haver-hi*. També ocorre als versos 183 i 188.

38 *claritat*: Variant de *claredat* (DCVB).

Gori. És veritat, so retor,
lo que Batiano ha contat. 40

Ret. Així ho crec, perquè València
és per a festes encant.

Cento. És tant lo goig que han tengut,
tan a gust, ple i general,
tota la gent de València, 45
que no es podrà bé explicar.

Bat. Hòmens, dones, frares, monges,
vells i jóvens, xics i grans,
fins a les creaturetes
que a penes saben parlar 50
dien tots: “Vixca Fernando,
Déu lo conserve immortal!”

Ret. Així siga, per a bé
de l'Església Universal
i conhort de la nació 55
com de sa llei confiam.

Gori. Les peixcadores també
la festa han regocijat
i encara el delit i goig
lo varen anticipar, 60
puix lo dia díhuit, que era

---

39 *so*: Contracció dialectal de *senyor* i *senyora*, usada com a tractament entre persones pageses o menestrals (DCVB).

49 *creaturetes*: Diminutiu de *creatura*, forma antiga de l'actual *criatura* (DCVB).

57 *peixcadores*: Aquesta forma i totes les derivades del verb *peixcar* són formes dialectals de *pescar* registrades (DCVB).

58 *regocijat*: Castellanisme *regocijar* amb el significat d'*alegrar* i *celebrar*, que és el significat que té en el context (DRAE).
Mot freqüent a l'època que s'emprava de forma generalitzada.

vespra del determinat
 per a començar les festes,
 varen rodar la ciutat,
 vitorejant a Fernando 65
 en una algasara gran.
 A l'altre dia següent,
 que era el dè nau, destinat
 per principi de les festes,
 sabent esta novetat 70
 altres de les peixcadores
 anaren fins al Real
 on està el palau famós
 del Capità General;
 i començaren a vitors 75
 a Don Fernando aclamant
 i el Gran Marqués de Caylús
 per los balcons s'assomà.
 Aprés al saló pujaren
 i es va mostrar tan galan 80
 sa eixcel·lència en dites dones
 que les tirava a grapats,
 les pessetes i la plata,
 digna acció de celebrar.

---

66 *algasara*: “gatzara”, “soroll” (DCVB). De l'àrab hispànic *algazara* (DRAE).

72 *Real*: El Palau del Real de València era la residència habitual dels reis a València. Fou destruït durant la Guerra d'Independència quan fou assetjada València l'any 1810.

77 *Marqués de Caylus*: El Marqués de Caylus fou capità general de València des de l'any 1737 fins a 1759. Signava els documents com a *Don Claudio Habraham de Thubieres, de Grimoald, de Pestel y Levy, Marqués de Caylús, Señor de Beauvais y de Gaut, caballero del insigne Orden del Toyson de Oro, Capitán General de los Ejércitos de su Majestad, Gobernador y Capitán General del Reino de Valencia con el mando militar de Murcia*. Prenc com a referència l'imprès de la BV amb signatura XVIII/911 (3) amb data 21 d'octubre de 1737. En el vers és mot agut d'acord amb el còmput total de síl·labes.

78 *s'assomà*: “guaità”. No registrada pel DIEC2. No és mot català (DCVB) però aparegué per primera vegada en el diccionari de Nebrija. Prové de *somo, cim* (DRAE).

80 *galan*: “galant”, que és obsequiós amb les dones (DIEC2). *Galan* és variant registrada que ja apareix en Tirant (DCVB).

84 La renda dels pescadors era tan baixa que alguns hagueren d'emigrar a altres llocs de l'Estat Espanyol en l'època de la veda. Potser el gest de Caylus fou afavorir econòmicament el gremi dels pescadors en un moment especial en el qual combinaven el seu treball amb el servei a l'Armada (Viruela 1993:155).

Bat. És tan bo eixe cavaller
que si a vots hagués d'anar
mai de València el mourien
puix obres de pare ens fa. 85

Ret. Això té qui es porta bé
puix roba les voluntats, 90
que els cavallers poderosos
que vénen de noble sang,
no són grans per les riqueses
ni per lo lloc en què estan,
si per les accions heroiques 95
i les hassanyes reals.
Doncs per què les peixcadores
tal cosa han eixecutat?

Cento. Perquè molts dels peixcadors
dels qui són matriculats 100
estaven allà als navios,
en la nàutica ocupats.
La una al marit tenia,
l'altra tenia al germà,
l'altra tenia al parent, 105
ausents tots de la ciutat,
i com se'ls ha concedit,
per ara, la llibertat

---

86 S'entén que si els ciutadans de la ciutat de València poguessen triar el càrrec mitjançant unes eleccions, sempre votarien Caylus i mai se n'aniria de la ciutat.

95 *si*: "sinó". Conjunció condicional amb funció adversativa com en els versos 316 i 371.

100 *matriculats*: La matrícula era el permís de pesca que els mariners obtenien de les autoritats per a poder pescar. Segons Viruela (1993:150), la pràctica de la pesca del bou suposava una reducció del nombre dels pescadors, la qual cosa no agradava als polítics de plena ocupació perquè la Marina Real reclutava pescadors per a governar vaixells de guerra (*navios*). Els pescadors havien d'estar tots matriculats si volien tenir l'exclusiva de l'explotació de recursos marins a canvi de prestar servei a l'Armada.

101 *navios*: "vaixells de guerra". Prové del llatí *navigium* (DRAE). En el context pren un sentit específic, pel que s'explica a la nota anterior.

106 *ausent*: Variant de formació de l'adjectiu *absent* (DCVB). Els pescadors estaven absents perquè la concessió de matrícula comportava l'allistament a la marina com hem vist en nota anterior.

de tornar-se'n a ses cases,
este goig han publicat 110
donant gràcies a Fernando,
que és lo qui els ha llibertat.

Gori. En la nit del dia dè nau,
que ja queda nomenat,
la ciutat dalt de ses torres 115
focs grandíssims desaparà,

i en esta mateixa nit
se formà una tempestat
que fins les cinc del matí
del dia vint va durar 120

de trons, de rellamps i aigua,
puix ploqué ben esgarrat.
S'entén fora de València
perquè per dins la ciutat

ni una gota que caigué, 125
prodigi ben singular,
puix a nòstron rei Fernando
fins lo temps lo respectà!

Bat. Lo dia vint de vesprada
la ciutat ixqué a cavall 130
a proclamar a Fernando

en son estendard real
de roba de plata i seda,
bordat tot de mil esmalts.
Los cavalls tots plens de llistes, 135

ricament enjaesats.

---

134 *bordat*: “brodat”.

135 *llista*: Cinta o veta per a lligar, cenyir o adomar (DCVB). En el vers té el sentit de guarnir els cavalls per a la processó.

136 *enjaesats*: Aquest vocable és un castellanisme que prové del substantiu *jaez*, de l'àrab *chaez*, que significa qualsevol ornament de les cavalleries. D'ací prové el verb *enjaezar*, és a dir, decorar, ornamentar els animals com els cavalls (DRAE).

Los regidors tots de gala,
ab los sombreros dorats,
vull dir, en galons de or,
per a este cas fabricats. 140

Així la ciutat rodaren
i ixqueren fins al Real,
per a fer les cerimònies
i arborejar l'estendard.
Tiraren grapats de plata, 145
que això és ser festa real.

Cento. En esta mateixa nit,
del dia vint nomenat,
los peixcadors per València
anaven també rodant 150

en dos fragates, al modo
que van los carros trunfals,
la una en desfrés de moros
i l'altra en lo de cristians,
formant ses fortes peeles 155
i sos canons desparant.

Ret. Gran funció ha estat eixa, amics.
Me pesa no haver anat.
Supose ad açò, també,
les campanes sens parar 160
anirien al vol totes.

---

144 *arborejar*: Fer créixer els arbres (DCVB). Al text té el significar d'*enarborar*.

152 *trunfal*: Variant de formació que prové del substantiu *trunfo/trumfo*. La variant *triumfo* té una etimologia no resolta. És la forma típica valenciana per la dificultat de pronunciació de l'aplec consonàntic *-mf* en final de mot (DCVB).

153 Les lluites entre moros i cristians imiten la forma en què varen ocórrer en un lloc determinat. A València prenen la forma de batalla naval i fins i tot estan presents en les processons del Corpus (Brisset Martin 2001:2). Algunes al·ludeixen a l'època de Jaume el Conqueridor, altres a la del Cid i altres a la batalla de Lepant.

159 *ad*: Variant de la preposició *a*, usada en la llengua moderna quan va seguida de pronom començat per vocal (DCVB).

Bat. I també salves reals
que fia l'artilleria
que tenen al baluard.

Gori. En lo dia vint-i-u, 165
que fonc l'últim i es donà
fi a la funció referida,
resta molt més que contar
puix amanegué la volta
per on tenia d'anar 170
la gran processó de Gràcies,
perquè Fernando és reinant,
tota feta mil primors:
què cortinatges estranys,
què draps de tapisseries 175
i què d'invencions i altars,
què forasters no vingueren,
tot lo reine en pes anà!
Lo col·legi dels platers
en la plaça parroquial 180
de la màrtir Caterina
feren un famós altar
i havia en ell tanta plata,
tanta riquesa es posà
de gerros, de palancanes, 185
de safates, de gots, plats,
sants en peanyes de plata
que havia molt que mirar

---

163 *fia*: Variant dialectal de *feia* (DCVB).

169 *amanegué*: “fer-se de dia”, passat simple del verb *amanèixer*, castellanisme típic valencià, que es conjuga com *parèixer* (DVCB).

181 *Santa Caterina*: La plaça de Santa Caterina es troba al final del carrer la Pau on es troba el campanar amb el mateix nom.

183 *i*: “y” en els testimonis, sembla la conjunció copulativa més que el pronom *hi* pels altres casos en què apareix l'impersonal *havia* sense el pronom adverbial *hi*. Veure el vers 23 o el vers 188.

185 *palancanes*: “palancana” és una variant de *palangana* amb el mateix significat que en castellà (DCVB).

puix set pobles com lo nostre
 se podrien bé comprar. 190
 Rematava en Sant Eloi,
 que és son Patró i abogat
 i més amunt se mirava
 un retrato molt semblant
 a nòstron rei Don Fernando 195
 baix de dosel col·locat,
 que pareixia estar viu
 per lo primorós pintat.
 Lo Col·legi de la Seda,
 per lo món tan celebrat, 200
 tocant en Sant Agustí
 manà fer un altre altar
 (tan sumptuós i magnífic
 que era meravella gran)
 i col·locar Sant Jeroni 205
 ab lo lleó coronat.
 Molts més altars per la volta
 se miraven adornats
 sens comptar dins de les cases
 los adorns i cortinats, 210
 que cascú tot lo millor
 que en sa casa s'encontrà

---

191 *Sant Eloi*: Patró dels orfebres, va nèixer al voltant de l'any 588 a Chaptelat, França i va morir el dia 1 de desembre de l'any 659 o 660 a Noyon.

196 *dosel*: Pal·li que es col·loca sobre les autoritats o divinitats com a penyora de respecte i admiració (DRAE).

199 *Col·legi de la Seda*: El Col·legi de l'Art Major de la Seda està situat al carrer de l'Hospital número 7, fou des de l'any 1492 la seu dels comerciants de la seda. La cria era una indústria popular a l'època de Carles Ros, el qual va dedicar a aquesta activitat algun col·loqui com ara, el *Col·loqui nou en què es declara lo perjuí, que se'ls seguix als valencians en fer cucs de seda, les coses que malvenen, com no poder guanyar en ells de ningun modo, encara que tinguen molt bona anyada, per lo molt car que costa la fulla*. (BNE, signatura R/5346 (40). Al llarg del segle XVIII la indústria de la seda o vellut va decaure per una malaltia que tenien els cucs. Aquesta davallada va causar l'abandonament del cultiu de moreres que, a poc a poc, es va substituir per altres de més rendibles.

201 *Sant Agustí*: Edifici que es troba a l'Avinguda de l'Oest molt a prop del Col·legi de la Seda com explica el text.

205 *Sant Jeroni d'Estridó*: Va nèixer l'any 340 i va morir el 30 de setembre de l'any 420 a Betlem. Com afirma el text, és el patró del gremi de velluters i se'l representa acompanyat d'un lleó i una pedra colpejant-se el pit.

210 *cortinat*: "cortinatge". Forma registrada però no acceptada (DCVB).

211 *cascú*: "cadascú". Variant antiga que encara es conserva de forma esporàdica en el llenguatge parlat d'alguns pobles valencians (DCVB). Aquesta forma també la registra el DIEC2.

ho posà per Don Fernando,
 ple de goig eixorbitant.
 Què de retratos del rei 215
 i de la reina reinant,
 Bàrbara la Portuguesa,
 havia en llenços pintats!
 I tots contínuament:
 “Vixca Fernando!” clamant 220
 i “vixca la Portuguesa!”,
 Déu los conserve immortals
 per a glòria de l'Espanya
 i de l'església ensalçar.
 Sobre totes les catifes, 225
 cortines i draps de ras,
 què invencions de poesies,
 totes a l'assumpt clamant!
 Què goig la gent no expressava!
 Voler això ponderar 230
 és com reduir en got
 totes les aigües del mar!
 En fi, en la dita vesprada
 la processó començà.
 Jo sols la referiré 235
 en allò més singular
 (per damunt, damunt com diuen,
 puix d'altre modo no cap)
 i de lo precís que em deixe
 que m'ajuden los companys. 240

---

217 *Bàrbara la Portuguesa*: Ja hem vist més amunt que Bàrbara de Bragança fou l'esposa del rei Ferran VI a la qual estava totalment supeditat. De tots era conegut que la parella no podia tenir descendència, per la qual cosa, en morir Ferran per trastorns mentals a causa de la mort de Bàrbara un any abans que ell, el succeí Carles de Nàpols fill primogènit d'Isabel de Farnesio (Anes 1981:357).

224 *ensalçar*: “exalçar” (DCVB).

227 *invencions de poesies*: Al·lusió a la capacitat d'improvisar versos de duració efimera, creats per a l'ocasió. Costum habitual a l'època.

Cento. Puix comença que entre els tres
confie tot se dirà.

I el so retor, si en vol més,
per què a València no anà?

Gori. Començà la processó 245

al que vindrien a estar

les quatre de la vesprada

i, allà a les deu, s'acabà.

Què de coses no passaren,

de pensaments tan estranys! 250

Perquè cascú dels oficis

en sa cosa es senyalà.

Los pellers tragueren índios,

húngaros, turcs, africans,

prisioner lo rei de Tunes, 255

tots vestits a son modal.

Portuguesos també anaven,

per golilla, envalonats .

Los obrers de vila duien

la tartuga , avalotant. 260

Los espartenyers un carro

on havien apanyat

al natural sa devesa,

i molts caçadors, caçant.

Los peixcadors en fragates 265

anaven tirs desaparant,

del modo que he referit:

uns moros, altres cristians.

---

258 *golilla, envalonats*: Article de vestir que es posava al coll, diminutiu de gola (DRAE) a l'estil dels valons, poble belga que s'estén entre els rius Escalda i Lys (DCVB)

260 *tartuga*: Tipus de teula curta (DCVB).

Los carnissers duien bous,
en los cuernos platejats. 270

Bat. Los forners feren un carro
en son forn, coent lo pa,
tirant rotllets a la gent,
com si no costàs lo blat.

Los corders i els teixidors, 275
cascú en son carro trunfal,
uns tiraven llenç a trossos,
altres cànem a grapats.

Los sabaters, sabatetes.
Los guanters tiraven guants. 280

Los manyans i los ferrers,
en lo carro ab ses fornals,
encluses, malls i martells
allí anaven treballant.

Los tinturers també anaven 285
en un ric carro trunfal:
sis àngels duien ab cetros
i corones, expressant
los sis reis, dits Don Fernandos,
que l'Espanya han dominat. 290

Los moliners, un molí
en lo carro molent blat.

Cento. I tots los àngels dels carros
tirant versos a grapats,
vitorejant a Fernando, 295
rei d'Espanya proclamat.
Altres oficis portaven

---

287 *cetros*: “ceptres” (DRAE).

torneus de mil varietats, carros i altres meravelles que em deixe per no cansar.	300
Tabernacles, sants patrons, moltes dolçaines, tabals. Les banderes dels oficis, cascú la seua portà.	
<i>Gori</i> . També en la processó anaven los nanos i los gigants. Les comunitats seguien per son orde acompanyant en custòdies, sants en andes, i santes, que no és del cas.	305 310
I per remat de la festa venia l'Original, aquella Verge Maria, Mare dels Desemparats, que mai ix de sa capella si sols en festes reals.	 315
Aprés lo gran arquebisbe, de València majoral, donant bendicions a tots, alegre i regosijat.	 320

298 *torneus*: “torneigs”. Forma catalanitzada del castellà *torneo* (DRAE).

306 *nanos*: O *nans* forma inclosa en el DCVB.

308 *orde*: “ordre”

312 *Original*: Autèntica o vertadera. Aquesta idea contrasta amb l'al·lusió al pecat original comès per Adam, primer home al Paradís Terrenal, que es transmet a tots els seus descendents en el moment de nàixer, a excepció de la Verge Maria que fou concebuda sense màcula. Joan Duns Escot, el Doctor Subtil, fou el primer filòsof a defensar aquesta *redempció preventiva* de la Verge Maria en *Lectura, dedicatio et reportationes parisiensia*. Per a saber més sobre aquest tema veure Utrilla (2008:323-354).

316 *si*: “sinó”, com en el vers 95 i 371

317 *arquebisbe*: L'arquebisbe Andrés Mayoral, que ho fou de València des de 1737 fins la seua mort el dia 6 d'octubre de l'any 1769, va nàixer a Molacillos, Zamora, el març de 1685. El va precedir Andrés de Orbe y Larreátegui i fou succeït per Tomàs de Azpuru. Com s'observa, la intenció de la política centralitzadora i castellanitzant era dotar València d'autoritats procedents de Castella i altres llocs no catalanoparlants per tal d'imposar el castellà des de les esglésies.

318 *majoral*: Ací Ros juga amb el doble sentit del vocable, per una banda es refereix al cognom de l'arquebisbe i, per una altra, a la seua autoritat com a dirigent per jerarquia.

Aprés lo corregidor,
justícia major o cap
de la ciutat de València
en regidors al costat
i els demés fent processó 325
de dos en dos arreglats,
cascú en orde, com li toca
segons és acostumat.

Bat. Açò ve a ser pròpiament
en un resumen narrat, 330
les festes que a Don Fernando
en València han celebrat,
proclamant-lo rei d'Espanya
conforme ho tenen jurat.

Ret. Admirat estic fillets 335
de lo que m'hau relatat.
És cert que són ingeniosos
per a tot los valencians
perquè, segons he oït dir,
curt lo temps los han donat. 340

Cento. Tan curt que no pot ser menys.
Lo dilluns en què es contà
quinze d'agost se va fer
lo pregó per la ciutat;
lo dimarts donaren compte, 345
als oficis aprestant,
que en les festes dispongueren
cascú sa cosa a idear.

---

³⁴⁷ *dispongueren*: Sinònim de *disposaren*, *dispondre* és un verb registrat en el DCVB que no apareix en el DIEC2. Enric Valor (1989:33) també el registra com a verb legítim valencià.

Conque en cinc dies han fet
 lo que requiria un any. 350
 Per cert, no tenen debades
 les dos LL los valencians
 que lleals dos voltes indiquen,
 i són mil voltes lleals.
 Per fi han complit en son rei, 355
 a lo menys en voluntat,
 que en los afectes volgueren
 a impossibles aspirar,
 mes en allò que han pogut
 done's tot per ben gastat, 360
 i “Vixca el rei Don Fernando!”
 ja que Déu nos l'ha donat.

Ret. Vixca i revixca fillets,
 i que ens mantinga la pau.

Gori. Déu ho faça i que gogem 365
 quietud en nòstron treball.
 Poro si ve el cas de guerra
 morir com a bons vassalls,
 sens que siga menester
 que a ella ens porten nugats, 370
 si anar tots de bona gana,
 fins a que no quede sang:
 que en defensa de son rei
 la vida s'ha d'arriscar.

---

353 *lleal*: Variant antiga de *lleial* (DCVB). Hi ha sinèresi. No passa el mateix en el vers següent.

364 Efectivament, ja hem vist més amunt que el regnat de Ferran VI es caracteritzà per un període de pau resultat del talant apocat del rei i la seua esposa.

367 *poro*: “però”. Variant valenciana de la conjunció *però*, accentuada en la primera síl·laba (DCVB).

371 *si*: “sinó”. Més que una conjunció condicional, el context demana la conjunció adversativa com ja hem vist en els versos 95 i 316.

Ret. Los reis són déus en la terra, 375
per nostre Senyor posats,
i vicaris de Déu són
per a tot lo temporal
del modo que ho és lo Papa
per a lo espiritual; 380
que un rei, una llei i un Déu
ha d'admetre el bon cristià.

Bat. Puix que vixca Don Fernando
i, al qui se li assente mal,
que es penge o muiga de ràbia 385
perquè és nòstron Rei amat.

Ret. Ara lo que ham de fer tots,
a Déu fermament pregar,
que ens done la successió
per a més vitorejar. 390

Cento. Déu faça la Portuguesa
prenyada ens ixca demà,
i que parixca en bona hora
un príncep com un diamant .

Gori. Si ha de semblar a sa mare, 395
com un sol lo donarà.

Bat. Doncs, que son pare no és

375-382 Aquesta és una al·lusió clara a l'afinitat de Ros envers el regnat dels Borbons. Com a bon notari, era defensor de la dinastia borbònica perquè el nou règim els permetia quedar exempts del servei d'armes, tot i que s'havien oferit de forma espontània a la defensa de València abans del 6 de desembre de 1705 (Ardit et al. 1990:165). A aquest fet cal afegir la feble adhesió del poble valencià als seus Furs i la consegüent adaptació al nou règim en uns pocs anys.

385 *muiga*: Tercera persona del present del subjuntiu del verb *morir*. Forma dialectal (DCVB).

388 És obvi que a aquesta clàusula li falta el verb *ser*; però la seua inclusió desferia al metre: *és a Déu fermament pregar*.

394 *diamant*: Sinèresi, mot de dues síl·labes en el vers.

també polit i galan,
rosset com lo mateix or,
i com lo marfil de blanc? 400

Ret. Segons lo que ara parleu,
la festa ja s'ha acabat.

Cento. Sols nos falta referir
que la funció rematà
en un grandíssim castell 405
que es féu al pla del Real,
costejat per los francesos,
veïns d'aquesta ciutat,
perquè també es regoneixen
igualmente ser sos vassalls. 410

Ret. Puix fillets açò està oït,
en Déu estem confiats,
fem obres de cristians bons
que d'això nòstron bé naix.
Casquí entenga en son negoci 415
que tot li i xirà acertat.

Gori. Això sempre és lo millor,
lo demás són desbarats:
nosaltres, moltes vegades,
no sabem lo que ens parlam. 420
Ficant-nos en lo que és

---

400 *marfil*: “ivori”. Forma presa del castellà, donada com a vàlida pel DCVB. Prové de l'àrab hispànic *azm alfil* que significa os d'elefant (DRAE).

407 Recordem que, amb l'arribada dels Borbons, vingueren també un gran nombre de francesos que s'establiren com a comerciants en les ciutats més importants i dugueren la moda i els costums francesos tan ben rebuts per alguns ciutadans que quedaren reflectits en els col·loquis com a *pixavins* o *petimetres*, dels quals es burlaven els llauradors, defensors dels costums tradicionals.

al cos i ànima important
llograrem pau i quietud,
que és quant se pot desitjar,
tant per a lo que és terrene, 425
com per a lo celestial.

Ret. Jo em folgue de què conegues
lo consell que os he donat:
la perseverança importa,
que si no, de poc valdrà. 430

Bat. Ara va, senyor retor,
se n'anem a retirar
que ham de llevar-nos matí
puix tenim molt que llaurar.
Vosté s'estarà en lo llit 435
i nosaltres en lo camp.

Cento. Bé diu Batiano: a dormir
perquè pareix que ja és tard.
Senyor retor, quede en Déu
puix la son me va acosant. 440

Gori. Bona nit, senyor retor,
dorga vosté descansat.

Bat. Altra volta, si Déu vol,
parlarem de més espai.

---

423 *llograrem*: “llograr” es un verb genuí si significa beneficiar-se amb llogre, però en el vers té el sentit d’*aconseguir* (DCVB).

425 *terrene*: Vocable no registrat pel DCVB, té el sentit de pertànyer a la terra. En els testimonis apareix accentuat en l’última síl·laba, tanmateix, si ens atenem al metre, es tracta d’una paraula plana.

440 *acosant*: “assetjant”. *Acosar* és *assetjar* o *perseguir sense treva* i prové de l’antic *cosso* (DRAE).

Ret. Vagen vostés en bona hora, 445
cavallers, vixquen molts anys,
que estic agraït de veres,
del bon rato que m'han dat. 448

DÉCIMA

Fernando por F empieza,
letra que en justicia y ley
pertenece a nuestro rey
por la *fe* y la *fortaleza*,
por *fidelidad*, *firmeza*,
por *fausto*, *fama*, *fervor*,
felicidad, *fuego* y *flor*,
virtudes y *circunstancias*
de esmaltes y de *fragancias*
propias de su *fino amor*.

APARAT DE VARIANTS

Intro persones] personas **Personatges** retor] rector **Acotació** retor] rector **Acotació** processó] procesó **3** vosaltres *b*] vosatres *v* **7** posause *b*] possause *v* **11** llicencia] llice(n)cia **19** retor] rector **28** posat *b*] possat *v* **37** devia] deuia **41** Valencia] Vale(n)cia **47** homens] home(n)s **47** monjes] mo(n)jes **59** delit *b*] dellit *v* **73** hon] hont **80** mostrar] mostra **92** sanch *b*] Sanch *v* **99** peixcadors *b*] paixcadors *v* **106** ausents] ausent **113** denau] denou **130** ixqué] hisqué **133** seda] sedas **146** que] pue **146** ser] fer **150** rodant] roadnt **154** crist(i)ans *b*] christians *v* **157** gra(n) fun(n)ció ha estat eixa, amichs] gra(n) funció han feta amichs **168** molt] mol **171** processó] procesó **174** cortinatjes *b*] cortinajes *v* **178** reyne] regne **181** Catarina] Catatina **184** riquea] riquesa **184** posà *b*] possà *v* **188** avia] hauia **188** molt] mol **197** pareixia *b*] pareixa *v* **205** colocar] colocat *v* **207** molts] mols **209** de] be **213** posà *b*] possà *v* **220** clamant] clamat **221** portuguesa] portuguesa **234** processó] procesó **237** dihuen] dihue(n) **241** q(ue) entre] q(ue)ntre **245** processó] procesó **251** dels *b*] del *v* **257** portuguesos] portugueses **263** devesa] deuesa **268** cristians *b*] christians *v* **272** coent] coenr **284** anaven treballant] anauen treballant **289** Fernandos] Ferna(n)dos **295** vitorejant] victorejant **305** processó anaven] procesó anauen **317** arquibisbe *b*] archibisbe *v* **322** major *b*] mayor *v* **325** processó] procesó **329** propiament] propiamens **331** festes *b*] Festes *v* **346** aprestant *b*] apressant *v* **351** devades] deuades **358** impossibles] imposibles **365** faça] fassa **365** que] queu **375** en] e(n) **378** temporal] temdoral **381** que] q(ue) **383** Fernando] Ferna(n)do **384** assente] asente **385** muiga *b*] muyga *v* **389** successió] sucesió **391** Portuguesa] Portuguesa **402** ja *b*] ya *v* **405** grandissim] grandisim **410** vassalls] vasalls **413** Cristians *b*] Christians *v* **415** entenga] eutenga **427** que] q(ue) **435** sestarà] sesterà **438** que] pue **442** dorga] dorme **446** molts] mols